بنەما فەلسەفییەکانی عیرفانیەت لە شیعری مەولەویدا

ئاڵا دارا عەبدولەجید

بەشی کوردی، فەکەڵتیی پەروەردە، زانکۆی کۆیە، هەرێمی کوردستان، عێراق

پوختە

"عیرفان" کە پڕتەوێکی ئیلاهی و بەرنامەسازییەکی خێرمەندییە،عارفیش وەکو کارایەکی پاکبووەوە، کە لەو پانتاییەدا ژیان دەگوزەرێنێت. وەکوخودی خۆی تاکێکی خێرمەندە، لەکاتێکدا لە زۆر ئاڕاستەوە ماندوویەتی و شەڕانگێزیەتی ڕووی لە مرۆڤانی سەردەم کردووە، عیرفانیش کە لە هەموو مەنزیلە و دەرگاکانیەوە لە هەموو هەوڵێکی گەیشتنە بە خودا، خوداش سەرچاوەی جەمالیەت و جەلالیەتە، کەواتە دەبێت بە دیدێکی بیریارییانە لەو بابەتە بڕوانین و لەپاڵ دۆزینەوەی بنەما فەلسەفییەکانی عیرفانیەت دەرگای بەرنامەی خێرمەندیانەی عارفیش والاَبکەین. مێژووی بنەڕەتی نەك لەکۆمەڵ و سەردەمەکانەوە بەڵکو بوونی لەگەڵ بوونی" ئادەم" "س.خ."باوکی مرۆڤایەتییە کە عارف بووە بە مەعریفە پێدراوەکانی سەبارەت بە گوزەرانی زەوی وەکومەنزیلی نوێ ی ژیانکردنی تەنهایی و دواتر هەمیشەیی توانیویەتی لە ڕێگەی دەستگرتنی بە بەستەرە ڕۆحانییەکەیەوە، کە لەگەڵ سەرچاوەی یەکەمین بووە، کە خودایە بگوزەرێنێت. نەتەوەی کوردیش، کە مۆرکی نەتەوەیەکی دێرینە لە یەکتاپەرستیدا. بە خاوەن ئەدەبیاتێکی ڕەسەنی عیرفانی لە کۆن و ئێستادا ناسراوە. کە نمونەی عیرفانییەتی خێرمەندییە. مەولەوی شاعیریش لە وەهبیەتی خودایی و کەسبیەتی هەوڵەکانی خۆیەوە توانیویەتی بالاَترین مەبەستی فەلسەفی عیرفانی بخاتە هۆنراوەکانی، کە هەمان ئەو بیرانەن کە لە سەرچاوەی بەهاداری دایکانەی ئەو زانستە لە هەموو جیهاندا هەیە. لەلایەك توانیویەتی سەرجەم مەنزیلە عیرفانییەکان،کە سەد دانەن بخاتە ڕوو. لەلایەکی تر سەرکەوتووانە بە زمانێکی ڕەوان و سەردەمییانەی خۆی بیخاتە قەسیدەی کارما بەخش، کە ئیستاتیکایەکی پۆزەتیفیان لێوەبخوێنرێتەوە. بۆیە کارکردن لەسەر ئەم بوارە پانتایی لێکۆڵینەوەی فراوان و بەهاداری دەوێت، کە لە گۆشەیەکی ئێرەدا مشتێك لە نمونەی ئەو مروارییە مەکنوونانەی بیریاریەتی عاریفانەی شاعیردەردەخەین .

وشە سەرەکییەکان: ئەدەب، فەلسەفەی ڕۆحانی، عیرفان، شیعر، مەولەوی.

پێشەکی [1]

ئەم توێژینەوەیە ئەدەب ئاوێنەیەکە زۆربەی دیمەنە ڕۆحانییەعیرفانییەکان خۆیانی لەناو دەبیننەوە، وەکو جۆرێکی تایبەت لە شیعر لە ئاستی مێژوویی و جیهانییدا هەمیشە بوونی سەلماوەو جوانترین ئیستاتیکای لێوە خوێنراوەتەوە، کە ئیلاهیانە و پاڵنەری پاکبوونەوە و گوێزانەوەی خۆشەویستی مرۆڤ بووە بۆ خواکەی و خوا بۆ مرۆڤ. "مەولەوی" شاعیریش کە کانگەی عیرفانە: لە نموونە شیعرییەکانیدا پڕتەوی جوانییەکی ڕۆحانی و پڕشنگی نورینی باوەڕێکی پاك و پتەو وعارفێکی مەعریفی و بەرگەگری بارگەی پۆزەتیفی ڕۆحانییەت و خەیاڵ بڵاوییە، بینایە بەڵام خاوەن بینایەکی دڵ و چاوو عەقڵی بەیەکەوە لێدەخوێنرێتەوە، کە هزری بیرمەندێکی عارفانەیە. کەهەرئەوەنییە لە مل شیعریەتی بخرێت و لە ڕێگەی وشەیەکەوە بەڵگەی عارفایەتی دەربخرێت، بەڵکو لە گەنجینەی ئەزەلی خواوە ملوانکەی نورینی سەددانەیی تێپەڕبوون/ "سەیر"ی بە مەنزیلەکان و گۆڕین و چەسپانی "سلوك"ی لەسەر پەیڕەوەکان لە گەردنی بەرهەمەکانی و پڕتەویان وبانگێشت و سەلمێنەری بە عارف بوون و گەیشتنە دوا مەنزیلەکانی هەر عارفێکە کە پێی گەیشتبێ.

هۆی هەڵبژاردنی ئەو بابەتە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی، کە عیرفان هەرچەندە کاری لەسەر کراوە، بەڵام بەشێوەیەکی زانستی ئەکادیمی نەخراوەتە بەردەست کە سەرجەم مەنزیلەکان و ڕێگاکان زانستانە دەربخات، لەهەمان کاتدا پەیوەندی بە فەلسەفەوە دەربخرێت، کە لە زەینی عاریف و ئەدەبیاتەکەیدا هەیە کە ئەدەبی عیرفانییە، لەناو ئەدەبیاتی کوردی و لێکۆڵینەوەکان لەشیعری مەولەویدا کراوە، لێرەدا شێوازێکی ترە تا پەنجەمۆری تایبەتی عارفییەتی مەولەوی بدۆزرێتەوە. توێژینەکە لە دووبەشی سەرەکی پێکدێت:بەشی یەکەم : تیۆرییە و لە دوو تەوەرە پێکدێت، کە پێناس و چەمکی عیرفان و جۆرەکانییەتی و تەوەرەی دووەم: بنەما فەلسەفییەکانی عیرفان لە خۆی دەگرێت بەشی دووەمیش پڕاکتیککردنی نموونەی شیعری عیرفانی مەولەوییەو چەند نموونەیەکی شیعری پڕاکتیککردنێکی بیریارانەو قوڵیان بۆکراوە. میتۆدی

[1] . گۆڤاری زانکۆی کۆیە بۆ زانستە مرۆڤایەتی و کۆمەڵایەتییەکان، بەرگی ٩، ژمارە ١ (٢٠٢٦)
ڕێککەوتی وەرگرتن؛ ٢ کانونی یەکەم ٢٠٢٤؛ پەسەندکردن؛ ٦ کانونی دووەم ٢٠٢٥
توێژینەوەی ڕێکخراو؛ لە ٥ ئادار ٢٠٢٦ بڵاوکراوەتەوە.
ئیمەیڵی توێژەر: ala.dara@koyauniversity.org
مافی چاپ و بڵاوکردنەوە © ٢٠٢٦. ئاڵا دارا عەبدولمجید، گەیشتن بەم توێژینەوەیە کراوەیە
لە ژێر ڕەزامەندی - CC BY-NC-ND 40.

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n1y2026.pp225-242

توێژینەوەكە: بە پێی ڕێبازی وەسفی شیكاری ئەنجام دراوە. ئامانجیش: خستنە ڕووی ئەكادیمیانەی عیرفانە و چۆن كەسێكی ئاسایی عارفانە گۆش بێت بە گرتنەبەری "مەنزیلەكان". و دەرخستنی ڕۆحی عیرفانی لەشیعردا، دیسانەوە زانینی چۆنییەتی هەستكردن بە پاكبوونەوەو دۆزینەوەی هەناسەی جوانی سەرمەدی تیایدا، كە خۆی دوو جۆری خێرمەندی و شەڕانگێزی هەیە و بۆ ئەوەی پێڕابگەیین لەناو كورد و ئەدەبیاتەكەیدا ڕووی خێرمەندی بەرێگای هەڵە نەپۆشرێت و لەسەر حەقیقەتی خۆی بمێنێتەوە و ببیرێت، "بەمەش خزمەتێك بە كوردو ئەدەبیات و مەولەوی لەلایەك و سەرجەم مرۆڤایەتی لە ناساندنەوەی ڕاست و دروستی ئەو بابەتە ڕۆحانییە شاراوانەی كە بە لادابراون و بەهەڵە تێگەیاندیان بۆ كراوە.

1.1. پێناسە و چەمكی عیرفان:

لە بیستنی وشەكەوە هەست بە بابەتێكی باڵا و دووردەستە و ناوازە دەكرێت، ناساندنی "لەڕووی زمان و زاراوەوە" بەجیا دەردەخەین:

ا/ (عیرفان لە زماندا: بە "زانست" دەوترێ، هەر وەك سەرئامەدانی زمان ئاماژەیان بۆ كردووە، عیرفان لە بابەتی "عرف"ەوە وەرگیراوە و ئەو و مەعریفە یەك واتایان هەیە و واتای زانست دەگەیەنێت.) (ناصر،٢٠١٨: ٣١) ("فیروزابادی "لە "قاموس المحیط"دا دەڵێت: "ئەوەی بە زانستی زانیوە عارفە")، هەروەها ("ابن منظور"پێی وایە "عیرفان واتە زانست".) (ناصر،٢٠١٨: ٣١) لە زمانی كوردیدا: وشەی عیرفان و عارفیش بە هەمان شێوە و دەربڕین و مەبەست و ئایدیا وەكو زمانی عەرەبی بەكاردێت، knowledge; recognition; Irfan (عیرفان ناوە، لە چاوگی "عرف"ی عەرەبییەوە هاتووە.) (المعانی، العرفان). شەفیعی كدكنی" دەڵێت: (عیرفان ڕوانینێكی جوانیناسانە و هونەرییە بەرانبەر بە ئایین و زانستی ئیلاهیات.) (حەبیبی، ٢٠٢٤: ٧٨)، بەو واتایەی پەرستن لەڕێگەی بینینی جوانییە ڕەسەن و ئیلاهییەكان و عاشقبوونی ئەو خودایەی سەرچاوەی مەعریفەت و جوانییەكانە و سەبارەت بە ڕێگەگرتنەبەریش بەرەو خوا (عیرفان سەیروسلوك"* سیر: ڕۆیشتنەكەیە و سلوكیش* ئەو ڕەفتارە ڕۆحانیانەیە و بیناوانەن كە بە عارفەوە دیاردەبێت و ڕەوشدار دەبێت پێیانەوە." گەشتێكی ڕوحییە كە سەرچاوەكەی بۆ هێزی هزر دەگەڕێتەوە.) (حەبیبی، ٢٠٢٤: ٧٨). عیشق سەرچاوەكەی بینین دادەنرێت و سۆفیگەریش دڵ و هەمیشە عیرفانیش عەقڵ، بۆیە عارف دەبێت بە كارمایەكی بەهێز هێزداربێت، تاوەكو بتوانێ بەرەو ڕێگای دەرگا و مەنزیلەكانی پاكبوونەوە و نزیكبوونەوە لە خودا بچێت.

ب/ وەكو زاراوە:

عیرفان: (بزووتنەوەیەكی هزری سلوكی واتاییە لەسەر مەعریفە وەستاوە، دیدێكی هزری زانستی ئایینی قووڵە، هەوڵ دەدات بۆ مەعریفەیەكی ڕاستەوخۆ و وردەكاری سەبارەت بە خودای گەورە، بە ڕاستییەكان و نهێنییەكانی جیهانبوونی گەردوونی و مرۆیی پێكەوە، بەپێی ڕێباز و بنیادێكی مەعریفی وبنچینەكەی دەركەوتنی ڕووناكی ناوەكی و "كەشف و شهود"ی دڵە.) (ناصر،٢٠١٨: ٣٣) خاڵی گرینگ لێرەدا ڕەچاوكردنی جۆری ئەو ڕێبازە و هەڵبژاردنیەتی، دەبێت وریا بێت چ ڕێبازێك هەڵدەبژێرێت و چۆن لەگەڵیدا خۆی دەگونجێنێت؟ چونكە ئەو بنیادە بنیادێكی هەستی و ڕۆحییە و دەبێت لە زووەوە بەرنامەڕێژی بۆ كرابێت و كاتی دەوێت. هەرچەندە بوونی ئەو بنیادە لەوانەیە هەر زوو لە تەمەنێكی گەنجیشدا بەخششێكی یەزدانی بێت بۆ ئەو مرۆڤە، كە لە هاوشێوە و تەمەنی خۆی زووتر لەو ڕووەوە پێدەگات و مەعریفەی فراوان و بە دیدێكی تر دەڕوانێت، عیرفان، كە خۆی (واتا پێزانینی جوانی و ڕێزلێنان و دانان پێی و سوپاسگوزاریكردنی دروستكەرەكەی. و ڕێبازێكی فەلسەفیی سۆفیگەریی ناوەكییە، لەسەر هەبوونی زانیاری بە نهێنییە ڕاستەقینەییەكانی ئایین وەستاوە، لەو زاستە بەرزترە كە بۆ گشت بڕواداران بەدەست هاتووە، گەیشتووەتە پلەی عیرفانیەت سەبارەت بە ناوەكییەتی كاروبارەكان.) (المعانی، العرفان) كەواتە عارف واتا زانا بە گشت بەخششەكان و تا ڕادەیەك زانا بە كلیلی نهێنییەكانی نزیكبوونەوە لە دروستكار و دانا بە و پلانەی كە دەگاتە ڕەهەندە ناوەكییەكان و بینا بە جوانییە شاراوەكانی سەرچاوەی یەكەم ی بوون، كە هەموو كەسێكی ئاسایی درکی پێ ناكا، لەهەمان كاتدا عیرفان (بە جۆرێكی تایبەت لە بوونی مەعریفە بەخوا دەوترێ ناوەكانی، سیەفاتەكانی و بوون و ئەو مەعریفەیە لە ئەنجامی بینینی دڵیەوە دەبێت "تشهود"، نەك بەهۆی عەقڵەوە، یان بەهۆی ئەزموونێكی هەستی، مەعریفەیەكی ڕاستەوخۆیە كە هەست تێدەپەڕێنێت، دوور لە عەقڵە و لە ڕێگەی ڕێگرەكان و كەشفی پەردە لە دڵ بەدی دێت، لە ڕێگەی "سەیروسلوك"* دوو زاراوەی عیرفانین: سەیر: ڕۆیشتن، سلوك: سلوكی عارفانە." و سەرنجراكێشییەكی دڵی.) (ناصر،٢٠١٨: ٣٣) لێرەدا عەقڵیش ڕۆڵی خۆی دەبینێت چونكە:

١. هەر مرۆڤێك كە بیەوێ خۆی بخزێنێتە ناو ئەو زانست و حاڵەتەكانیەوە "بە تایبەتی ئەگەر بیەوێت بە دروستی بكەوێتە بابەتەكەوە" دەبێت ئامادەباشیی عەقڵی هەبێت لە ڕێگەی عەقڵییەوە باوەڕ بەبوونی هێزێكی وەها بهێنێت دركی پێبكات، ئینجا دەتوانێت ڕێگە بە دڵی یان هەستەكانی بدات كە ئەو كارە بكەنە بەرنامە .

٢. هەر مرۆڤێك یان ئەو مرۆڤە دەبێت توانای جەستە و ئازایەتی و كارمایەكی پتەو و پۆزەتیڤی وەهای هەبێت، كە بتوانێت و بزانێت تا چەند ڕووبەڕووی ئەو بابەتە هزری و ڕۆحانیە دەبێتەوە و هەرچەندە قۆناغ بە قۆناغ بەرەو خوا دەچێت و بەرەو بوونی ڕۆحانییەت و كەرامات و خەون و بینینە دڵییەكان، وەكو دواتر ڕوونیان دەكەینەوە، بەڵام پێش هەموو شتێ دەبێت شارەزاییەكی مەعریفیی تەواوی هەبێت، تاكو پێی یان ڕووی دڵی نەخزێتە یان وەرنەگێڕێتە بازنەی شەڕانگێزی/"دائرة السوء" بەمەش لەبری سوود و باڵابوون و كامڵبوونی ئەو مرۆڤە،" گەورەترین زیان و خزاندی خۆی، ودواتریش مرۆڤایەتی بۆ پلەی شەڕی ڕووت و لە مرۆڤ دەرچوونی خۆی" لێدەكەوێتەوە، چونكە عارف هەمیشە كاریگەرییەكی پتەوی لەسەر دەوروبەر دەبێت.

٣.عارف دەبێتە كەسێك كارمایەكی تایبەتی دەبێت لە هەموو ڕەهەندێكەوە. بۆیە دەبێت بزانێت كارما چییە و جۆرەكانیشی جیا بكاتەوە و سەرچاوەی وەرگرتنی هێز و نوورانیكردنی خەرمانەی ڕۆحانی خۆی كە تاكپەرستی و خوای تاقانەیە بناسێت، كە ئەمانە هەموو پەیوەستن بە عەقڵی كاراوە چ لە هەڵبژاردنی ڕێگاكان بێت یان هەبوونی زانیاری بە سەرچاوەی یەكەمینەوە.

هەموو عارفێكیش هەمان شهودی نابێت هەمان كەرامات و مەودای پاكبوونەوە و گەیشتن بە مەنزیلەكان جۆراوجۆر دەبێت، دەكرێت لە پلەی ناسراو و باوی پێش خۆی ڕەت ببێت و وەكو داهێنانێكی چاكەكاری بێت لەو حاڵ و مەقامانەدا. "(چونكە كاری داهێنەرانە هەموو چالاكییەكی مرۆیی دەگرێتەوە، كە تیایدا بەهای مادی و ڕۆحی نوێ دروست بكات و خۆی توانای مرۆڤی لە كردنی هەر كارێك، هەر وەك ئەفلاتون بە وەسواسی ئیلاهی ناوی دەبات، "برغسون" بە حەدەسی ناو دەبات، "ماركس" بەو كردارەی دادەنێت كە هەموو هێزە ڕۆحییەكانی مرۆڤ تیایدا بەشدار دەبنە خەیاڵیشەوە.) (روزنتال: ٣١٥)، ڕاستە كردارێك و بەرهەمێكی مادی

Original Article |DOI: https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n1y2026.pp225-242

نییە، بەڵام بە دەستمایە و سەرمایەکی ڕۆحانی و عارفێک لە یەکی تر زیاتر کەرامەتی دەبێت و لە مەنزیلەکانی "سیروسلوک"یشدا هەنگاوی لە پێشتر و قۆناغی باڵاتری دەبێت، کەواتە (عیرفان ئەوەیە کە خوا بناسین، بەڵام ناسینێک لە ڕەنگێکی دیاریکراودا، چونکە ئەو مەعریفەیەی خوا ڕەنگ و شێوە و ناواخنی تایبەتی هەیە، سیفەتی تایبەتی هەیە، ئەو سیفەتە تایبەتییەش کە عیرفان بەردەست دەخات ئەوەیە کە ناوی دەنێن مەعریفەی شهودی.) (الجبار، ٢٠١١)، هەر عارفێکیش "شهود" یا لەکوردیدا تەشەهود: بینینێکی دیاریکراوی و تایبەت بەخۆی هەیە لەو بەخشش و تایبەتمەندییانەی لە ئەنجامی بەعارفبوونی پێی دەگات، دەمێنێ بڵێین: عیرفان برِیاردانی چوونە ناو جیهانێکی ڕۆحانیی نوێیە، کە مرۆڤ بە جەستەی خۆی و بە شێوەیەکی ئاسایی لە زەمیندا ژیان دەکات، بەڵام چەشنی بورکان و بەرپابوونی شۆڕشێکی شاراوەی عیشقی خوداییە و سەیری سەخت و پەنهانی دەست پێدەکات و بە دەرگاکاندا یەکەکە دەڕوات و لە جیهانی فراوانی دەروونی پاککراوەی خۆیدا تێدەکۆشێت. تا دەگاتە وەرگرتنی سلوکی عاریفانە و لە روئیا و تەشەهود نوێ دەبێتەوە، لەگەڵ سەختیی بریار و ڕێگا، بەڵام چێژێکی ڕۆحانی لە هەوڵەکانی خۆیدا دەبینێت و تا چڵەپۆپەی کۆتایی مەنزیلە و مان لەبەر خودادا لە مەشق ناوەستێ لە چرکەساتە یەکەمینییەکانی هەستکردنی بە پاکبوونەوەی تەواوەتی و بینینی ئەو جوانییانەی بە چاوی سەر و بە چاوی دڵ دەیانبینێت. و ئەو کارما پۆزەتیڤییەی کە لە بوونی خۆیەوە دەیبەخشێت کرانەوەی دەرگا نوورانییەکان بە ڕوویدا فیردەوسێکی ڕاستەقینەی زەمینی بۆ دروست دەبێت پێش ئاسمانییەکەی.

٢.١.١. چەمکی عیرفان:

سەبارەت بەو چەمکە ئەو پرسیارانە دێتە ئارا: کە ئایا عارف مەعریفە لە کوێ و چۆن وەردەگرێت تا ببێتە عارف؟چۆن بەو ڕێگا ڕۆحانیانەدا دەڕوات ؟بەچی دەگات؟ بۆ وەڵامی ئەمانە خۆی سەرچاوەی هەموو عیرفانیەتێک ئایین بووە و (ئایین بە تایبەتی بیری ئایینی یەکێکە لە کۆنترین ئەو کێشانەی ڕووبەڕووی فەلسەفە بووەتەوە، بەڵکو گەورەترینیانە.) (امال، ٢٠١٧: ١)، چونکە ڕوبەڕوی پرسیارکردنە لە گەورەترین شتێک کە وجودی ڕاستەقینەی هەبێت نەک بوونی گوماناوی هەبێت، کە خۆی دروستکەر و هێنەری بوونە لەلایەک، لەلایەکی تر نزمی ڕادەی بیرکردنەوەی مرۆڤ لەو ئاستەدا، کە توانای بەسەر ئەو نهێنی و جوانیانەی بەدیهێنەردا ناشکێت، تەنها ئەوانە نەبێت،کە خاوەن عەقڵی مەزن و ورد و پێبەخشراون و هەندێ لە نهێنی کتێبە ئاسمانییەکانیان و پسپۆڕانی بەردەست دەبێت لەلایەکی ترەوە، ئەو چەمکە لەنێوان مەعریفە /ناسین و پەرستن یەکانگیرن، چونکە ئەوەی خودا بە واتای ناسینی مەزنیەتیی شایان بەخۆی بناسێت پەرستنیشی نەک هەر ئاسایی، بەڵکو لە دیدگایەکی عیشق و ئیستاتیکایەکی پۆزەتیڤانەوە دەبێت (لە حەدیسی قودسیدا هەیە خودا فەرموویەتی: "کنت کنزا مخفیا فأحببت أن أعرف فخلقت الخلق لکي أعرف" لە قورئانیشدایە کە خودا فەرموویەتی: "وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون. " لە بەیتی یەکەمدا مەبەستی سەرەکیش لە ئافەرێنیش ئەمەیە کە مەخلوق خالقی خۆی بناسێ و عیرفانی پێ پەیدا بکا و لەبەشی دووەمدا مەبەست و ئامانج لە خەلقکردن ئەوەیە کە مەخلوق بەندەیی و عیبادەتی خوای خالیقی بکا، *حەزرەتی مەولەوی لە تەوجیهی ئەم دوو واتا بە زاهیر موخالیفەدا فەرموویەتی:

لەکەی مونافات "لکی اعرف" چوو دەسەمل لەگەڵ "لیعبدون" بو*

واتا لکەی دژایەتی واتای "لکی اعرف" لاچوو لەگەڵ واتای لیعبدوندا دەسلەملان بوون، ئەم واتایە: کە هەردووکیان بە واتای عیرفان و ناسینی خوان.)

(ئیبراهیمی،٢٠٠٠: ٢٢٧) کەواتە باڵاترینی پەرستن لە خۆشویستن و عیشقەوە لە ناسینێکی عارفانەی خوداوە دەبێت، ئەمەش گرینگیی یەکەمینی و بنچینەیی چەمکی عیرفانە.

٣.١.١. عیرفانیەت و خواناسی و خودناسی:

وەک ئاماژەمان پێدا عیرفانیەت کە پەیوەستە بە ئایین و هەر ئایینێک کە دەرکەوتووە هەوڵی جێگیرکردنی دراوە، (بەڵگەی دروستی جێگیرکردنی باوەڕی بنچینەیی ئایین، بوونی خودایە، هەر وەک زۆر لە بیریارە ئایدیالییەکان پێشکەشیان کردووە، سێ ئارگیۆمێنت/حجة دەهێننەوە بەڵگەی گەردوونی کە بوونی هەیە لای ئەفلاتون و ئەرستۆ و لایبنتز باوەڕی پێی هەبووە، بەڵگەی تیلیۆلۆژی/ الغائي لای سوکرات وئەفلاتوون و دواتر ڕەواقییەکان بەرەو پێشیان برد، بەڵگەی ئەنتۆلۆژی کە قدیس "ئۆگەستین" بەوەی وێنای بوونی کامڵی خوا دەکەن، مادام بوونی هەیە، دواتر لای مادییەکان و هەندێ لە لاهوتییەکان و "توما اکوینی"ش قبوڵ نەکرا, کە پێیان وایە دەبێ هەموو شتێ بوونی واقیعی هەبێت، بەڵام بیریارە ئایدیالییەکان بەڵگەی تری "مەعریفی و دەروونی و ڕەوشتییان" دەرخست لەسەر بوونی خوا، "کانت " ڕای وابوو کە خوا بوونی هەیە باڵاترە و بەسەر ئەزموون کەوتووە دواتر بوونی خوا جەخت دەخاتە سەر باوەڕ.) (ڕۆزنتال: ١٠) ئەوەی لای ئایدیالییەکان روونە: جیهانی ئایدیالی و ڕاستەقینە ڕاستیی ڕاستەقینەی لێ دەدۆزرێتەوە و جیهانی بینراوی زەمینیش کۆپیی ئەو ڕاستییە ڕاستەقینەییەیە، بیروباوەڕی "ئەکوینی"یش بێگومان لەسەر ڕێچکەی بوون و لەدایکبوونی پێغەمبەر "عیسی" "س.خ" مشتومڕی لەسەر کردووە، لە هەمان کاتدا کۆمەڵەی تر هەبوونە, کە بۆ هەستە ناوەکییەکانیان بردووەتەوە (ابقتیتوس:٥٠-١٣٨ز." و رواقیە داوای ئازادیی ناوەکی دەکات، پێی وایە, کە ئاغا ببێتە بەندە بۆ خولیاکانی و کۆیلەش دەکرێت ئازاد بێت لە سەربەخۆیی ڕۆحی ناوەکیی خۆی، لەگەڵ ئەوەشدا ئەو ئازادییە نایەتە دی بە گۆڕینی جیهان, کە خودی شتەکان نین، بەڵکو ئەو بیرانەی مرۆڤ دروستی دەکات دەربارەیان وای لێدەکات خۆشحاڵبێت، چاکە و خراپە ناو شتەکان نین، بەڵکو لە هەڵوێستمان بەرامبەریان دەردەکەوێت، بۆیە ئەگەر بتەوێ کامەران بیت ئەوا ویستی خۆتە.) (روزنتال:٧) لێرەدا هیچ بوونێکی ناوەکی بێ بەرنامە و چەسپاو نابێت، چونکە هەر مەردوومێک حاڵەتێکی تایبەتی سەبارەت بە خود و تایبەتمەندییەکانی دەروونی هەیە و بنەمای دامەزراندنی مەبەستێکی وەها سەربەخۆ و دروست نایەتە دی، هەر وەک ئێستای سەردەمیانەی بەرنامەی فیمینیزمی سێیەم پێشەواکەی "سارا غامبل" کە داوای گۆڕینی جیهان دەکات، لە هەمان کاتدا ("فلیۆن" ویستوویەتی یەکانگیری لەنێوان سروشی ئیلاهی لای یەهودییەکان و فەلسەفەی میتافیزکی لای یۆنانی کۆن "گریک" بکات، فیلیۆن خۆی لە کێشەی شیکردنەوەی تەورات ڕزگارکرد بە بەکارهێنانی زاراوەی "لۆغۆس" کە لای یۆنانەکان بۆ شیکردنەوەی ڕەفتاری کەسەکان بەکاردەهات سەبارەت بە "خێرمەندی و شەڕانگێزیی . "فیلۆن" بۆ ئەو نەفسانەی دەیانەوێت بگەڕێنەوە بۆ خوا سێ ڕێگای دیاریکرد: "کە هەر ڕێگایەکی دایە پاڵ پێغەمبەرێک/ ١. لەڕێگەی کۆششکردن و زوهدەوە کە ڕێگای سۆفیەتییە و دایە پاڵ "یعقوب" س.خ.".٢. خوێندن دیراسەت و مەعریفەوە کە ئەویش ڕێگای "ئیبراهیم"س.خ. یە.٣. ڕێگای ئەو پێغەمبەرانەی لای خواوە نێردراون دەدرێتە پاڵ ئیسحاق"س.خ.") (امال،٢٠١٧: ١٨) لەگەڵ ئەوەشدا هەموو پێغەمبەرەکان لەو سیفەتانەدا هاوبەش بوونە ئەوە ڕاستە پێناسینی تایبەتی وەکو پێغەمبەر"محمد" "د.خ."،کە بە ڕاستگۆیی و دەستپاکی ناسرابوو، کەواتە بەرنامەی

Original Article |DOI: https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n1y2026.pp225-242

ناسینی ڕاستی و دامەزراندنی بنەمای دۆزینەوەی ڕاستیی ڕاستەقینە لە دەروونمان ئاسانتر دەبێت، بۆ سەرخستنی بیریش هەر وەکو پڕاگما، کە (پێی وایە کە کار ناگاتە مەبەستی خۆی، تەنها ئەگەر سەرکردایەتیی خاوەنەکەی کرد بەرەو سەرکەوتن، بیری ڕاست بیری سەرکەوتووە.) (امال، ٢٠١٧: ٧) کەواتە کێ سەرکردایەتی ئەو کارە دەکات؟، کە وەڵام خودا دەبێت و لە سەرکەوتنی کارەکەدا ئایا ئەو ئایینانە سەرکەوتوو نەبوونە؟ سەرکەوتوو بوونە و بەردەوامییەتیان و سەلماندنی زانستانەییان بەڵگەیەکی ڕوونە، مرۆڤ کاتێ کە "خوای ناسی خودی خۆی دەناسێت و"*"لای ڤیدیەکان ئەو پەندە هەیە" و بە پێچەوانەشەوە ڕاستە و ئەوەش بەدوایدا سەرکەوتن دێنێت.

٤.١.١. سازاندنی زەمینەی عیرفانی بۆ دۆزینەوەی دەروون:

لەوە جوانتر و شادیهێنەرتر نییە مرۆڤ بتوانێت بگاتە ئەوەی بیر لە ناسین یان دۆزینەوەی دەروونی خۆی بکات ئەگەر بکرێت جوانتر ئەوەیە کە بیدۆزێتەوە و لەبارتریش ئەوەیە کە هەوڵی چاککردن و پاراستنی بدات! لە دێرینەوە بۆ ئەو مەبەستە ڕووکراوەتە ئەوەی، کە (عیرفان بە هۆکاری دۆزینەوەی دەروون دەناسرێ، ئەوانەی بەرەو ئەو کارە دەچن سێ بەشن:

١. (بۆ ئەوەی بگەنە کاری ناگونجاووسەیروسەمەرە لە کردارەکانیان، بۆنمونە جادووگەرەکان ئەهلی تەلیسم و نیشانە، هێنانەبەردەستی ڕۆحەکان، شیکەرەوەی ڕۆحەکان و کاریشیان بەوانە کردووە، ئەوانە وەرزشی دەروونی ئەنجام دەدەن وەک لە هیندستان دەبینرێن، دەبینین مرۆڤ هەن لە قوڵتێکی هەڵکەنراوی زەوی ماوەی شەش مانگ لەناوی دادەنیشێت، یا خۆی ڕادەهێنێت لەسەر خواردنی شیشۆق یا خۆڵ یا نەخواردنی گۆشت، ئەمانە مەبەستیان تەنها بۆ ئەوەیە بگەنە هەندێ کرداری سەیر، کە هیی تر پێی نەگەیشتبن.

٢.کۆمەڵێکی تر کاری بۆ دەکەن و ئامانجێکەوگرینگە لایان، دۆزینەوە و ناسینی دەروون شتێکی جوانە، کە ئەهلی تەسەوفن.

٣. کۆمەڵەی سێیەمی، کە ڕاستەکەن: ئەوانەن کە هەوڵیان داوە بگەنە دۆزینەوەی دەروون تەنها بۆ دۆزینەوە نەبێت،بەڵکو کردوویانە بە ڕێگایەک بۆ گەیشتن بە خوا، و تەنها ڕێگایەکی تێبینیکراوە هەر وەک زاناکان دەڵێن: بەرەو تەریقەت نەک لەڕووی بابەتییەوە، تەنها پردێکە دەگەیەنێتە مەعریفەی راستەقینەی خوای گەورە، ئەوەی دەروونی خۆی ناسیوە خواشی ناسیوە، ئەوانە عیرفانی ڕاستەقینەن، کە کاریان کردووە لەسەر پاککردنەوەی دەروونیان چاککردنی و دۆزینەوەی پنتی مانای خۆی/ گەوهەرەکەی وەکو هۆکارێک بۆ گەیشتن بە خوای گەورە.)(الجبار: ٢٠١١) کەواتە جۆری سێیەم عارفی ڕاستەقینەن بە بوونی ڕاستیی ڕاستەقینەیە کە خوای گەورەیە، لێرەدا پرسیارێک دێتە پێش ئەوانەی یەکەم لەڕێگەی چییەوە ئایا هێزی شەڕانگێزییە کە دەیانگەیەنێت بەو ئاستەی کە باسکرا؟ چونکە باری نا ئاساییان لێ دەبینرێت. هەندێکیان فرۆفێڵی "بەسەری" یا بڵێین هەر چۆنێک بێت، پرسیارێکی تر هەیە، ئایا ئەوانە بە تەواوەتی شەڕانگێزن؟ کاتێک شەش مانگ لە قوڵتێک دەژین ڕاستە ڕووەو نائاسایی دەچن، بۆ نموونە کە لەوێدا دەمێننەوە دوور دەبن لە پاکوخاوێنیی جەستەییش لە هەمان کاتدا دەشێت بڵێین لەوانەشە تێیاندا بێت لە کاری خراپەکاری بەدوور بن و خەڵوەتی خێرمەندی بگرنە بەر، دواتر دیسانەوە لە مەسەلەی سۆفیگەرەکان و هەندێ لەزیادەڕۆیی لێیان دەبینرێت؟ واتا ئەگەر بشێت بڵێین هەندێکیان لە چوارچێوەی حەز و ویست و دنیابینی و بەرژەوەندی و شەڕانگێزی بن، لەگەڵ ئەوەی دەبێت ئەوە لەبەرچاو بگرین کە هەندێ لە سۆفیگەرەکان هەنگاوی یەکەمی ناوە بەرەو عیرفانیی ڕاستەقینە.

بوونی ڕاستەقینەی کۆمەڵی سێیەم لە ژیاندا دەبێتە بەهرەمەندی وبەخشش بۆ مرۆڤایەتی، چونکە ئەوانە کە دەگەن بەو ڕادەیە نابێت تا ڕادەیەک لە شەڕانگێزی و خراپەکاری نزیک ببنەوە، دیسانەوە دەپرسین ئەوەی بەشی "ئینس"ی شەڕیان ئەوانە هەر مرۆڤن؟ دەشێت وەڵامان ئەوەبێت ئەوانە بە ئازار و مەینەتی و تلانەوە ئەزموون دەکرێن و خۆیان ئەزموون دەکەن و ڕاهێنراو دەبن لەسەر خۆخواردنەوە هەوڵی بە پاکمانەوەی خۆیان دەدەن، بۆ نموونە مەولەویی شاعیر وەک ژیانی دەریدەخات جەنگی دەروونی لەگەڵ دەروونی خۆی کردووە، ئەمە لەلایەک لەلایەکی تر ئەوانە ناو خۆشنشوودییەکی ڕاستەقینە دەژین، چونکە حەقیقەتی ژیان و دنیا دەزانن بەهۆی دیدگای نورانییان، دڵیشیان لە هەموو شتێک ئۆخەی دەکات و بە چارەنووسی ڕۆحانییەتی خۆیان دەزانن، لەلایەکی تر زۆربەی ئەوانەی دەگەنە "بینین بە نووری خودا" خۆی لە بنچینەدا دەبێت نهێنییەکان بپارێزرێن لە تەشەهود و خەون و ئەوبابەتانە.

کەواتە دەگەینە ئەو ڕاستییەی، کە "وەک زاناکان باسدەکەن"*ئەگەر وەکو کۆمپیوتەرێک سەیری جەستە بکرێت و ڕۆح بەرنامەکەی سەری دەبێت و دەروونیش ئەو کەسە دەبێت کە کار بە بەرنامەکە دەکات، جا بە سەلبی یان ئیجابی، جەستەش بەشە ڕەقەکەی "هارد"ی کۆمپیوتەرەکە بێت،ئەوەی لەناو دەچێت کۆمپیوتەرەکەیە "کە ئەوەش دروستبوونەوە سوودوەرگرتنەوە لێی هەیە وەکو جینات "* بەڵام نەفس "دەروون ئەوەیان ئازار یان خۆشی بەهەشت و دۆزەخەکە دەکێشێت وەک لە ئایەتەکانی "یا أیتها النفس المطمئنة ارجعي الى ربكي راضية مرضية فأدخلي فى عبادي وأدخلي جنتي. فجر /٢٧ " و "ونفس وما سواها فألهمها فجورها وتقواها.الشمس/٨ "داهاتووە، ڕۆحیش تایبەت بەخوایە" "ويسالونک عن الروح قل الروح من أمر ربي.اسراء /٨٥"، ئەمەشە کە ڕۆح نامرێت و دەمێنێت (محمود، یوتوب). ئەگەر زیاتر لە لێکچواندنی وردبینەوە دەتوانین بڵێین"ولله المثل الأعلى": دەکرێ کارای یەکەمی بوونی "نێت" کە لە مانگە دەستکردەکانەوەیە و مرۆڤی ئاسایی دەستی پێی ناگات بە نموونەی خودا دابنرێ و ئەوەی زەمینییەکەیشە بە نموونەی هێڵەکان و ئامێرەکان بە جەستە و دەروون و ڕۆحی تایبەتی هەر ئادەمیزادێک دایبنێین.

٥.١.١.ئایا هەموو کەسێک دەتوانێت ببێتە عارف؟

وەکو پێشتر ئاماژەمان بۆ کرد عیرفانیەت هۆکارێک بوو بۆ دۆزینەوەی دەروونمان، ئایا دەتوانین ژیانێکی ئاسایی بژین و کانزای دەروونیشمان بدۆزینەوە و هەوڵی هەرچی چاکتر و ئاسودەتری بکەین؟ گەیشتینە ئەوەی زەمینەسازی بۆ بەرنامەی عیرفانیەت بکەین بۆ ئەو ئامانجە، ئینجا لێرەدا پرسیارێک دێتە پێش: ئایا هەموو کەس دەتوانێت ببێتە عارف؟ ئایا دەتوانین لەسەر کار و پیشەی ژیاندنی خۆمان بەردەوامبین و عارف بین لە هەمان کاتدا؟ پرسیار و پێشبینی تر دێت: کە (ئێمە بە کاروباری مادییەوە سەرقاڵین، سەرقاڵیمان بە کاروباری مادی ڕێگرمانە لە دۆزینەوەی دەروونمان، دەروون نابێت لەیەک کاتدا بە دوو کارەوە خەریک بێت (ما جعل الله لرجل من قلبين فى جوفه) (الجبار: ٢٠١١) ئەم ئایەتە بەڕای ئێمە شیکردنەوەیەکی تر لەخۆی دەگرێت، ئەگەر دوو دڵ لە مرۆڤێکدا بێت ئیماندار و بێئیمان، یا ئەو دڵەی یەکەم لە ڕادەی عارفایەتی بێت دەتوانێت لە بازنەی دەروونێکی پاکبووەوە و ڕۆحێکی باڵادا جەستەی لە ژیاندا بێت، و هەموو هەنگاوێکی لەناو پەرژینێکی ڕازاوەی پەرستش و

Original Article |DOI: https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n1y2026.pp225-242

ژیانکردن و بیرکردنەوەیەکی بیریارانە و ئیستاتیکیانە بێ،بەڵام ناگونجێت دوودڵ بەیەکەوە لە جەستەکدابن لەلایەک و لەلایەکی تر ئەو ئایەتە جۆرێ لە "ئیعجازی زانستی" تێدایە کە مەبەست لێی واتا پیاو تەنها یەک دڵی هەیە و بۆ مەسەلەی ئافرەت کە دەبێتە دایک ئەوکات خۆی و مناڵەکەی دوو دڵ لە جەستەیەکدا دەبێت،کەواتە ئەو ئایەتە مەبەستی ئەوەنییە کە مرۆڤ لەلایەك کاریکات و ژیان بگوزەرێنێت،و عاریفیش بێت ئەوا: دوودڵی هەبێت: "خێرمەندوشەرانگێز"! واتا مرۆڤ لەژیاندا کاریکات دوودڵی نییە. لەلایەکی تر دەبینین سەرجەم پێغەمبەرەکان "س.خ." بە پێغەمبەری ئیسلامیشەوە، "د.خ." پیشەنگ و سەرمەشق بووە بەتایبەتی لەو بوارەدا، هەمووی جگە لە پێغەمبەرایەتی و ماڵ بەڕێوەبردن و بەرنامەسازی وشوانکاری و دارتاشی ... کەچی بەهەموو مانای وشە پەیامبەرێتیشیان کردووە، ڕاستە ئەوانە توانایان لە ڕادەبەدەر بووە، هەندێکیان بۆ نموونە: "داود" و "سلیمان" "س.خ."، هەرچەندە ئەمانە نموونە بوونە بۆ ئەوەی خەڵک چاویان لێ بکات، بۆیە مرۆڤ کە بیەوێت دەروونی خۆی پاکبکاتەوە و بەدوای ڕاستەوانەی دەروونی و دۆزینەوەی بێت دەتوانێ لە زۆر بوار و کات و کاردا ئەوەش بکات.

بۆ نمونە دەتوانێت لە ساتی کاروباری خۆیدا لە ڕۆحانیەتێکی پتەودا بێت، واتا چۆن ڕۆژووگرتنی خواردن و خواردنەوە هەیە بەو جۆرەش ڕۆژوو بگرێت لە زمانوەشاندن، یان خۆی ڕۆشنفکر بکات و ڕۆحی تێر بکات و یادی خوا بکات، زوهد و وەرعی هەبێت، (زۆر لە میللەتان و نەتەوەکان و ئایین و "ملة"ەکان گرینگییان داوە بە دوورخستنەوەی مرۆڤ بۆ ماوەیەک لە سەرقاڵبوون بە کاروبارە دنیاییەکان، لە پێناوی ئەوەی سەرقاڵ بن بە دۆزینەوەی دەروونی خۆیان و لەپێناوی ئەوەی کاریکەن بۆ گەیشتن بە گەوهەری نەفسیان و ڕاستیی نەفس.) (الجبار: ٢٠١١) سەبارەت بە گەیشتن بە گەوهەری دەروون و حەقیقەتی دەروون ژیان ناتوانێ بەو شێوەیە ڕێگر بێت، چونکە لە ڕووی دەروونزانیشەوە زۆر جار مرۆڤ لە ناخ و دەروون و حەقیقەتی خۆی بەتەواوەتی تێدەگات، بەتایبەتی ئەوانەی تووشی ڕادەیەک لە خەمۆکی کاتیش دەبن، لەبەر ئەوەی خۆیان دەدۆزنەوە و دواتر دەوروبەریشیان دەبینن و مامەڵەیان لەگەڵ دەکەن؛ دەچەقن، ئینجا هەندێ جار نکوڵی لەوە ناکرێت ژینگە و هەتا بەهرە و بەخشش زیاتر بڵێین وەکو ئیلهام و سروشێک خوای گەورە دڵی زۆر کەس ڕوناک دەکاتەوە بەو ڕادایەی چاوی بەسیرەتی دەبێت بۆخۆی و ژیان و دەوروبەری، بۆ نموونە ئایەتی "نور"، کە پێی دەڵێن ئایەتی کەشف و بەسیرەت یان دڵنەوایی بەدەروون دەدات، چونکە ناکرێت بەو هۆکارەوە هەموو دەرگایەک لەسەر مرۆڤ دابخرێت. دواتر ڕاستە شەو بۆ نووستنە و بایۆلۆجییەتی لاشە و هۆکاری زیاتری دەردانی هۆرمۆنی "میلاتۆنین" وسیرۆتونین" کە کاریان دڵخۆشکردنی مرۆڤە و کاتژمێری بایۆی مرۆڤ باشتر کار دەکات، بەڵام دەشێت بەشێک لە شەو بکرێتە هۆکارێک بۆ ئەنجامدانی کاری ڕۆژانەش بەتایبەتی زانست. هەتا لە فەرموودەی پێغەمبەر "د.خ."یش داهاتووە: کە فەرموویەتی: "خەڵك نوێژیان کردو نوستن و ئێوەش هەروا لە نوێژدان. مادام چاوەڕوانی نوێژن." ئەمەو زانایان مانەوە بۆ نوێژو زانست بەیەکەوە پەیوەست دەکەن."البخاری/575: باب السمرعلی الفقه والخیر."، کەواتە دەکرێت شەونخوونی بۆ زانست و پەرستش وکاری چاکە بکرێت ، دواتر مەسەلەی بەرەکەت لە کات و تەمەن هەیە، مەسەلەی هێزی هاندەر و کاتگرتنەوە هەیە، بۆ نموونە لە هەڵوێست و توانای دەروونی و هەڵپەدا مرۆڤ کاری کاتێکی زۆر زۆر بە ماوەیەکی کەم و بە جەختگیری ئەنجام دەدات، نموونەی ئەوانەش زۆرن لە جیهان لەڕووی ناوەندی زانستی و ئەکادیمی هەتا بە نەتەوەی خۆشمانەوە.خاڵێک هەیە سەبارەت بە "بێزاری" کە باسی دەکات، بەڵام ئەوە حاڵات و ناسینی هەندێ کۆمەڵە پێوەیەوە. دۆزینەوە و پاککردنەوەی دەروون تەنها ئەوە نییە بە کتومتی چەند ڕێنمایی و کارێک ئەنجام بدرێت، بەڵکو کاتی پشوو و هەر لە خودی کار و ئیشکردندا زیکر و بیرکردنەوە و ڕۆح تێرکردن دەتوانرێت کاری لەسەر بکرێت، ئەگەر تاک هۆشیار بێت و تێگەیەراو بێت، مەرج نییە ئەوە ببێتە هۆکاری قووڵنەبوونەوەی مرۆڤ بۆ ناو دەروونی خۆی و بابەتە ڕۆحانییەکان، چونکە جگە لە گەڕان بەدوای بژێوی کەسی بیرڕۆشن و ڕووناکبین کاروباری ژیان نابێتە هۆکار، تا بیرنەکاتەوە لە خودی خۆی و خودای و بنچینەی بوون، بۆنموونە کەسێ ڕۆژانە خەریکی هەر کارێک بێت ڕێگر چییە لەبەردەم بیرکردنەوە و تێڕامانی هەمیشەیی؟ یان پەرستنی ئارام و ڕۆحانی ئاسودەبەخشی خۆی*(أحمد عمارة، يوتوب) باسێکی قووڵی ئەو بابەتانە دەکات، "چونکە هێز و سووتەنی ڕاستەڕێی و ڕاستبوونەوەی لاریەکانی ئاڵۆزی ژیانی ئاڵۆسکاوی لێوەردەگری، وەکو زانستی کارمایی و دەروونی سەردەمیش سەلماندوویەتی، ئەو هۆکار و بەرنامانەی کە لە شارستانیەتەکانەوە بیرمەندانی جیهان هەوڵیان بۆ داوە، تا گەیشتووەتە "ئیکۆفیمینیزم"، کە لە ڕووی جیهانبینییەوە هەوڵی بۆ دەدات، دوور لە شەڕ و هێنانە ناوەوەی خێرمەندی، دوور لە جەنگ، خیانەت، زیادەڕەوی، چونکە لێرەدا هەموو خاوەن پیشەیەک پشکی پاکبوونەوە و گۆڕینی جیهانی بەرەو جوانترین بەردەکەوێت. *هەمان سەرچاوە ی (الجبار:٢٠١١) ئایەتی "وجعلنا نومکم ثباتا.نبأ/٩" بۆ ئەو مەبەستە دەهێنێتەوە، ڕاستە لەڕووی زانستیشەوە سەلماوە، بەڵام شەو لانکەی عاشقانی خوایە، باشترین کاتە بۆ نزیکبوونەوە لە خوا، هاتنی خوا و تەجەلای بۆ ئاسمانی یەکەم، بەرەکەتی "زانست وکۆشش"ی دەبێت دەتوانی دابنیشێت، وەکو باسمانکرد هەر وەک لە ئایەتی "یا أیها المدثر قم فأنظر وثیابک فطهر والرجز فأهجر.المدثر/ ١-٥" سەبارەت بە کارکردن خۆی مرۆڤ دەتوانێت لە ئەنجامی کارکردنی زۆر و دڵسۆزانەیدا:

١.بچێتەوە ناو دەروونی خۆی و نەک هەر ئەوە بچێتە دەروونی بەرامبەریشی، کە لە دواتردا دەریدەخەین هەموو مرۆڤێک دەتوانێت ببێت بە عارف، لە کاتی پیشەییدا تاقیکردنەوەی ڕۆحی دەروونی خۆی بکات لە تێکەڵی و ڕووبەڕووبوونەوەی شەڕ و شەڕانگێزی و خۆپاراستن و ژینگەپاراستن و گەردوونپاراستن: واتا نەهێڵانی کردنی گەردون بە سەرچاوەی یەکەم، عارفیەتی و کارمای ئیستاتیکیی خێرمەندی بە کەسێک دەبەخشرێ و کارلێک دەکات کە عارفێکی ڕاستەقینە بێت.

٢.مرۆڤێک دەیەوێت خزمەت بکات با بڕیاری بە عارفبوون بدات لە هەوڵ و بنەمای داهێنراو و پەشیمان بەدواوەییەکان نا، بەڵکو لە بەرنامەی مەنزیلەکانەوە دەتوانێت ناو کۆمەڵگا بژیەت و بۆ ئەو مەنزیلانەش بڕوا واتا لە "سیروسلوک"ی عاریفاندا بێت ئینجا ئایا تەمەن بەوە ڕاگەیشت بگاتە مەنزیلەی کۆتا یان نا ؟

٦.١.١.جۆرەکانی عیرفان لەڕووی خێرمەندی و شەڕانگێزیی سەرچاوەکانیانەوە:

١.عیرفانی خێرمەندی: سەرچاوە و بەرنامەی پەیڕەوکەران و ئەنجامگیر و بوونیان بەرەو خێرمەندییە، چونکە ئەم جۆرە سەرچاوەی سەرەکی خوایە (الله) و پشت بە هیچ سەرچاوەی تری دروستکراوی خوا لە نادیارەکاندا نابەستێ و نییەت و ویستی بۆ خوایە و لە ڕێگەی بڕینی ئەو بنیاد و مەنزیلانەی بەرەو سیر خوای دەبەن دەروون و ڕۆحی پاک دەبێتەوە و مرۆڤێکی خاوەن کەسێتییەکی باڵا و لەبار دەبێت، چونکە نە پێویستی بە کەسە و نە هەوڵ بۆ بەدەستهێنانی هیچ شتێکی دونیایی و

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n1y2026.pp225-242

بەرژەوەندی دەدات، تەنها ڕووگەی دڵی لە خوای تاقانە و هەمیشە هەوڵی بەهێزکردنی ئەو بازنەیە و پتەوکردن و بەهێزکردنی و جێگیرکردنی دەدات، بەمەش دەبێتە مرۆڤێک لە ئاستێکی تایبەت و باڵا، بوونی کەڕامات و نورانییەت و هێمنی و ڕوئیای لەلا زیاد دەبێت، بەمەش مرۆڤێکی خواناس و خودناس و خەڵکناسی لێوە پەروەردەدەبێت، کەواتە پەیوەندی ڕاستەوخۆی لەگەڵ خالقی دەبێت، شایانی باسە مرۆڤ مەعسوم نییە و نابێت، بەڵام لێرەدا مرۆڤ لە جۆرێکی وەها کە هەوڵ پاکبوونەوەی دەروونی خۆی دەدا و پلەپلە کە ئەو مەنزیلانە دەبڕێت دووریی لە شەڕانگێزی و هەنگاوی بەرەو کار و وتە و ژیانێکی پۆزەتیڤ دەنێت و بوونێکی پۆزەتیڤی دەبێت تا ڕادەیەکی زۆر کاریگەری لەسەر کۆمەڵگەکەشی دروستدەکات.

٢.عیرفانی شەڕانگێزی: ئەوەیان وەک لە پێشتر باسکرا، مەبەست لێی بەرژەوەندی و هێنانەدی مەبەستێکی واتایی و مادیی دنیاییە، لە بیرە ئەهریمەنییەکان و ژوورە تاریکە شەڕانگێزییە مرۆییەکانەوە سەری هەڵداوە تا گەیشتووە بە ژوورکردنی ماددی و ناولێنانی پەرستگا و دواتر وردەوردە ناوەندی بۆ کراوەتەوە تا بە تەواوەتی وەکو زانینێکی ئەکادیمیشی لێهاتووە، ئەو کارمایەی لێوەی بەدەست دێت کارمایەکی نێگەتیفە، سەرچاوەی سەرەکی جیاوازە لەگەڵ سەرچاوەی عیرفانی خێرمەندی.کە یا ئەهریمەنە یا مرۆڤێکە کە بانگێشتی بوونی بەخوا دەکات مرۆڤی بەخواوەند بوو /تالیهیە.

هەر سەبارەت بەو دوو جۆرەی عیرفان،کە لە قورئانی پیرۆزو فەرموودەی پێغەمبەر"د.خ."دا هاتووە" بەم شێوەیە:

١. لە قورئانی پیرۆزدا: لایەنی خێرمەندی ئاماژەی بۆ کراوە، کە (مەعروف دژی مونکەرە) (ابادی، ١٩٧٩: ١٦٨) "واتا هەندێ جار وشەی مەعروف وەکو عیرفان بەکارهاتووە" و (ئەو شوێنە لە لای منی" ئادەم و حەوا پێیان زانیوە یان وتەی "جبریل" س.خ کە بە "ئیبراهیم"ی س.خ وتووە: کە فێری ڕێوڕەسمەکانی ئەنجامدانی حەجی کردووە: زانیت؟ وتویەتی: بەڵێ زانیم، چونکە پیرۆز و مەزنە ، جگە لە هاتنی لە ئایەتەکاندا بۆ نمونە:(لە "المرسلات عرفا": واتا ویستی ناردنی بە چاکەی هەبووە.) (ابادی، ١٩٧٩: ١٦٨)، هەروەها واتای تریشی هەیە بۆ نموونە: ("اعراف" پەرژینێکە لە بەینی بەهەشت و ئاگر، لە با بەهێزترینیانە. ("اعرورف": واتا دەریا کە شەپۆلەکانی بەرزدەبێتەوە) (ابادی، ١٩٧٩: ١٦٩)، جگە لەمە بە واتای ناسینیش دێت.هەر لە قورئانی پیرۆزدا: (لەتەک محیط ابادی "مرسلات عرفا") (ابن منظور، ١٩٨٤: ٩١) هاتووە: ("فاذا افضتم من عرفات"، "واتمروا بینکم بالمعروف"، "وادخلهم الجنه عرفها لهم"، "وعلى الاعراف رجال " سورەتی اعراف")، لەم ئایەتانەدا سەرجەمیان بە واتای زانین و ناسین دێن، بەڵام هەریەک لە جۆر و لە ئاستێکی تێگەیاندن و مەعریفەدا.

٢. لە فەرموودەکانی پێغەمبەر "د.خ."دا بە دوو شێوە هاتووە: ئەوەی کە عیرفان وەکو لایەنە خێرمەندییەکەی وەربگیردرێت و بۆ خێرمەندی کارمای عاریفان: (لە فەرموودەی طاوس: پرسیاری لە "ابن عباس" "ر.خ. " "أهل القران عرفاء أهل الجنه" واتای چییە؟ وتی: سەرکردەکانی خەڵکی بەهەشتن."، بەڵام وەسفی شەڕانگێزی بەشی دووەم: فەرموودە "د.خ." ("من أتى عرافا او كاهنا فقد كفر على ما أنزل على محمد": العرافه حق، والعرفاء فى النار") (ابن منظور،١٩٨٤: ٤٠٨) لێرەدا مەبەست لە بردنیەتی بەلایەنی شەڕانگێزی لەلایەن ئەوانەی ئەو بابەتە دەقۆزنەوە و ناوی جادوو و خەیاڵبلاوی و قۆڵبڕینی خەڵکی لێدەکەوێتەوە."

٢.١.بنەما فەلسەفییەکانی عیرفانیەت:

١.٢. "لە نێوان زانستی فەلسەفە و عیرفانیەت":

ئەوە دەزانین کە (فەلسەفە زانستی عەقڵە تیۆری و پڕاکتیکی هەیە: تیۆری دەربارەی زانینی بوونی شتەکانە و کردار یان پڕاکتیک کاری مرۆڤە، تیۆریش بۆ سێ بەش: ئیلاهیات: فەلسەفەی باڵا/ بیرکاری: فەلسەفەی ناوەڕاست، سروشتی: فەلسەفەی خواروو/ سفلی، فەلسەفەی باڵاش دوو بەشە: حوکمە گشتییەکان، بوون، "ئیلاهیات" بە واتای تایبەتی ناسینی خوا، مەعریفەی خوا) (المطهری،٢٠١١: ١٥-١٦) هەرچەندە تیۆرییەکەش پەیوەندی بە مرۆڤەوە هەیە، چونکە ئەگەر ئیلهام و حەدەسیش بووبێت بریارەکە تیۆرییەکەی داناوە و پڕاکتیکییەکەش هەر بە هەمان شێوە تا چەند چارەنووسی سەرکەوتنی هەیە تیایدا، ئیلاهیات و مەعریفەی خوا. بێگومان لە باڵاترین پلەن لە هەموو سات و باسێک جا چ جای فەلسەفەی تایبەت بەو بابەت بۆیە تێڕامانێکی ئارام و زیرەکانەی دەوێت کە بتوانرێ حەکیمانە بە مەعریفەکان بگەین و دروستتر بگەینە ناسینی تەواوەتی خوا جگە لەمە (ئەو زانستە لەناو هەموو زانستەکانی تر نایابترە بەوەی زیاتر بەڵگە و بورهانی لای پێشکەوتووەکان هەیە و وەکو دادوەری "حاکمیە" لە سەروو هەموو زانستەکان و شای هەموانە، چونکە زانستەکانی تر هەموو کاریان پێیەتی و لەچاو زاستەکانی تر گشتگیر و تێگەیشتنی هەیە وەرگرتنی) (المطهري،٢٠١١: ١٧) هەر وەک شا لە یاریکردن بێت لەناو کۆمەڵانی مرۆڤایەتی بێت، تایبەتمەندی مامەڵە و بیرکردنەوەی دەوێت شاهنشاهێکی ڕاستەقینە و کردنەوەی ڕێگا بۆ بینینی ڕاستییەکان و جوانییەکانی بە چ ئیستاتیکایەکی خێرمەندی و مەحکەمیەتی بیر و بوونی مەعریفەی زەمینە و ئاسمانی. بۆ والابوونی دەرگاکانی گەیشتن بە هەر نزیکبوونەوەیەک لە بینین و لادانی پەردە نوورانییەکان و زیاتری جوانی و میهرەکانی، بۆ ئەو مەبەستەش لە درەوشانەوەی بیری بیریاریەتییەوە دەبینین ئەو حیکمەتە نزیک بووە لە بیرە ئایدیالییەکان و هەتا *(ئەفلاتون سوقراتی بە "فیلاسوفوس" وەسفکردووە، واتا "محب الحكمه"، سوکرات نەیدەهێشت پێی بڵێن زانا واتا سۆفیست، بەڵکو ناوی لە خۆی نا خۆشەویستی "محب العلم" واتا فیلسوف) (المطهري،٢٠١١: ١٤) ئەوانە لەڕێگەی داناییانەوە لەڕێگەی بینایی ئیستاتیکی و عیرفانییان لە تێڕامانیان بۆ سروشت و بوون و قووڵبوونەوە لە ئیلهامەکان و درکپێکردنیان گەیشتوونە مەعریفەیان بە خوا، عیرفانیەتیش کە داننانە بە بوونی تاکیەتی لە سەرچاوەی بوونێکی باڵا لە جوانی و میهر هەوڵدانە بۆ هەرچی نزیکییەک و گەیشت پێی، بەڵام ئەوە چۆن دەبێت؟ دەڵێین (ئەگەر تۆ بەڕاستی پاڵەوانیت ململانێی خۆت بکە، لە ڕاستیدا شکاندنی بتی نەفس یەکەم و کۆتا هەنگاوە بۆ لادانی هاوبەشی و گەیشتن بە حەقیقەتی یەکتاپەرستی، هەر وەک شاعیر دەڵێت: تۆ ئەگەر ئازاد بووی لەدەست خودی خۆت ئەوا گەیشتوویی بە خۆشەوستت/ مەعشوقت، لەوانەیە ئەو واتایە نزیکترین ڕێگا بێت بۆ گەیشتن بەخوا.) (الريشهيری،٢٠٢١: ٤٠-٤١)، چونکە مرۆڤ لەڕێگەی دەروونیەوە لەسەر سەنگی مەحەک دانراوە و لە تاقیکردنەوەی ئەزەلیدایە، هەر کاتێ ئاڕاستەی بەرەو خێرمەندی برد وهەنگاوەکانی بەرەو پاکبوونەوەی دەروون و کامڵبوون، بێگومان ڕاستیی ڕاستەقینەی دۆزیوەتەوە.

٢.٢.تاکایەتی و یەکتایی و ئلوهیە چین؟

لە ناوهێنانی زاراوە ئیلاهییەکاندا زۆرجار چاومان بەو زاراوانەی یەکتایی و تاکایەتی و ئلوهیەت دەکەوێت و جیایان ناکەینەوە، ڕاستە هەموو بۆ ناوبردنی خوای تاکانەیە، بەڵام (جیاوازیی نێوان "تاکایەتی و یەکتایی و ئلوهیە" ئەوەیە: تاکیەتی: هیچ لە ناو و سیفاتەکانی تیا دەرناکەوێ، تەنها خود لە خودی خۆیدا. یەکتایی: ناو و

سیفەتەکانی تیادا دەردەکەویت، کاریگەرییەکانی، بەڵام بە حوکمی خود، نەک بە حوکمی جیابوونەوەی، هەر هەمووی نموونەی سەرچاوەی ئەوی تره. ئلوهیەتیش: ناو و سیفیاتەکانی تیادا دەردەکەویت بە حوکمی ئەوەی کە هەریەکێ چەندی شایەنە لەناو هەمووواندا. "أحدية" یەکتایی بەپێی ئایەتی: "كل شیء هالك الا وجه" چەسپاوە) (الجيلي، ۲۰۱۹: ۱۵۷-۱۵۸) کە ئایەتی "۸۸ ی/القصص:" ی هێناوەتەوە، بێگومان تاکێتییە کە پلەی یەکەمینی ناسینی خوایە. وەکو هەموو سەرچاوەکانی عیرفان هاوران: کە گەوهەرێکی شاراوە بووە و ویستوویەتی بناسرێت، کەواتە تاکییەتی مەبەست لێی هەر تاک لە رووی ناسینەوە، یەکتاییش ئەوەیە کە گەردوون و بوونەوەرەکانی دروستکردووە وەکو نیشاندانی هۆکارێکی ناساندنی خۆی، نمونە شاخێکە پتەو و جێگیر لە ناو و سیفاتدا "ناوی بەهێز/ القوي" دەتوانین لەوەوە تێبیگەین یا مرۆڤێکی لەرادەبەدەر بەزەیی ئەو کات "الرحيم" تێدەگەین، ئلوهییەتیش *هەرچەندە ئەوە شایانی تێڕامانە، چونکە هەرگیز بەشێک لە خوایەتی بە کەس نادرێت، راستە ڕۆحی مرۆڤ بەخششە و لە ڕۆحی خودایە، بەڵام هەر مرۆڤە، "ئلوهیەت واتا خودایەتی و ئەگەر وەکو پلەش وەریبگرین: (مەقامی تاکێتی و یەکتایی و تەجەلی بە "پیرۆزترین بەسەرداڕژانی میهر/ "فيض الأقدس" ئەو سێیە هەموو کاروباری ئیلاهییە، ئیلاهی و ئلوهی دەگەڕێنەوە بۆ جوانی، وەکو جۆر تایبەتییەتیش ئەگەر کەوتنە بەرامبەری سیفەتی جەلال.) (نورالدين، ۲۰۱٤: ۲۳٤). دیسانەوە (ئەگەر جیهان بە جەستەی مرۆڤێک بچوێنین، دەبینین لە دیراسەتکردنمان" لێکۆڵینەوەمان بۆ جەستەیە، بە دوو جۆر دەبێت: هەندێکیان تایبەت دەبێت بە ئەندامەکانی ئەو جەستەیە، سەریا دەست یا قاچ یا چاو و هەندێکیان تایبەت دەبن بە هەموو جەستەکەوە، لە روانگەی ئەو پرسیارانەوە: کەی ئەو جەستە بوونی هەبووە و هەتا کەی بەردەوام دەبێت؟) (المطهري،۲۰۱۱: ۱۸-۱۹) وەکو لە زۆر لێکدانەوە دەبینین لە شیکردنەوەی ئایەتی "يوم يكشف عن ساق. القلم/٤۲" هەندێ بە هاتنی خوای گەورە لێکی دەدەنەوە و هەندێ رای تر ئەوە پەسەند ناکەن کە بەو شێوەیە روونبکرێتەوە و پێیان وایە مەبەست هەڵکۆڵینی شتە واتاییەکانە، واتا نیەت و کرداری مرۆڤ لە رەگ و ریشەوە، بەڵام دەگونجێ بڵێین ئەوەی هەیە تایبەتە بە خوا خۆی و جیایە لە جەستەی مرۆڤ هەر وەک فریشتەکان باڵیان هەیە، کەواتە خواش بە نور و رووناکی جیادەکرێتەوە، وەک لە ئایەتی "يد الله فوق أيديهم.فتح/۱۰"دا هەیە، واتا دەستی خوا بەسەر دەستی ئەوانەوەیە، لەوەیە زیاتر ماناکە هێزی لەبن نەهاتووی خوایە.

۳.۲.سروش چییە و ئایا دوای پێغەمبەرایەتی سروش دەمێنێت؟

ئەوەی درکی پێدەکەین دەربارەی سروش "بەخششێکە بۆ پێغەمبەران دێت جا چ لە شێوەی کتێبی نووسراو کە بە هەڵگر و گەیەنەری زەمینی") "قل من كان عدوا لجبريل فإنه نزله على قلبك بإذن الله. البقره: ۹۷ ". "نێردراوە ئاسمانییەکەی "روح الأمين"ە دەوتری پەیامبەر و ئەوەشی کە بە خەون یا کەرامات، دەنێردرێت پێی دەوترێ نێردراو"، لەڕووی فەلسەفییەوە: (چەمکێکە لە چەمکەکانی فەلسەفەی ئایدیالی درکپێکردنی ڕاستەوخۆ لەسەرووی درکپێکردنی هەستی بۆ حەقیقەت، ئەو درکپێکردنەش تەنها کەسی هەڵبژێردراو لە چرکەساتی دەروشانەوە ئیشراقی سۆفیەتی، فەیلەسوفە ئایدیالییەکان دەیانەوێت کە بە چەمکی سروش بەستراونەتەوە بگەنە ڕاستی و چاکە، ڕاستی بە نسبەت ئەوانەی ناتوانن بگەنە سروش ئەوا دەبێتە بابەتی باوەڕ و دەبێت سروش و حەدەس لە یەکتری جیابکەینەوە.) (روزنتال: ۵۸۱) بێگومان سروش وەکو تێگەیشتنی تایبەتە لەنێوانی خوا و پێغەمبەر و نێردراوەکان، ئیلهام بیریارە باڵاکان و حەدەس زیاتر هزری زاناکان، لە نێوان هەرسێکیان جیاوازی هەیە، هەرسێکیان پێپلیکانەی سەرکەوتن و پلەبەرزبوونەوەن "مەلای گەورە" دەڵێت: "حەدەس پێپلیکانەی سەرکەوتنە". سەبارەت بەنەمانی سروش دوای خاتەم "د.خ." سروش وەکو خۆی کە بۆ پێغەمبەران بێت ئەوە نامێنێت، بەڵام موژدەبەخشەکان هەن لە شێوەی خەون "کە وتەی پێغەمبەری "د.خ." لەسەرە "الرؤيا الصالحة من الله"/صحيح، أخرجه البخاري :۳۲۹۲"و بەمەش عارف دەرگای ئەو بابەتەی بۆ کراوە دەبێت، چونکە ئەو خەونانە کە ڕوئیای خێرین غەیبیشی لەگەڵدا دێ، بەڵام ئەم بابەتە نابێت وەکو کەرامات باس بکرێت، تەنها نهێنی نێوان خودا و عارف دەبێت.سروش بابەتە ڕاستەقینە و بنەڕەتییە خواییەکەیە هاوشێوەی نزیک لە سروش "حەدەس،بورهان،خەونی ڕاست /ڕوئیا"ن، کەلەم هێلکارییەدا دەریان دەخەین:

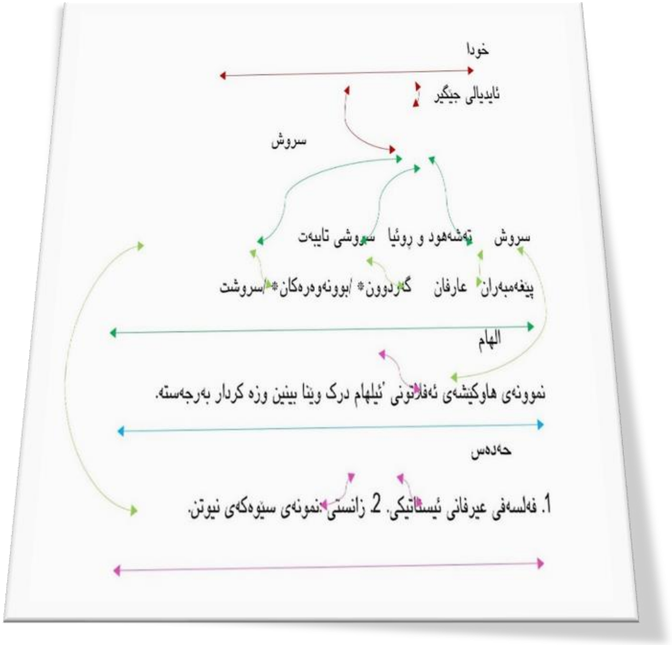

٤.۲ حەزرەت و پێنج حەزرەتی ئیلاهی لە عیرفانیەتدا:

حەزرەت چییە؟ ئەو دەستەواژە عیرفانییەیە کە باڵاترین دەسەڵاتە کە مەبەستی چوونە بەرەو بوونی زاتی خودا، زۆر جار هەر لەناو کوردەواری خۆمان دەڵێن: حەزرەتی فلان پیاوچاک یا زانان، ئینجا ئایا هەر ئەو مەبەستە بووە ئەوانەی بیری یەکێتی بوونیان هەیە یا تەنها هە ربۆ ڕێزە؟ یا بە هەڵە کەوتووەتە زمانی خەڵکی ئاسایی و چەسپاوە، حەزرەت وەکو زاتی خودا (حەزرەت، بە ڕەچاوکردنی ئامادەباشی لە دیمەندا و ئامادەبوونی دیمەنەکانی کە هەیەتی، جیهانەکان بە ئامادەباشی ئامادەبووەکانی گەورەیەتی خوایەتی و دیمەنەکانە، بۆیە لە خود دەرکەوتنی حەزرەت نییە، لەبەر دەرنەکەوتن و ئامادەنەبوونی لە ئامادەییەک لە ئامادەباشییەکان و لە دیمەنێک لە دیمەنەکاندا، بەڵام مەقامی غەیبی یەکتایی ئەوا ناو و دیمەن و دەرکەوتن بەپێی ناوە خودییەکان و ڕابیتە/ بەستەری غەیبی یەکتایی کە لەنێوان خۆی وبوونەکان و بە نهێنی

بوونی غەیبی) (نورالدین،٢٠١٤: ٢٢٦) لێرەدا کاتێ لەو بابەتە تێدەگەیت، کە بەتەواوی لە ڕۆیشتنی بەرەو خوای عاریفەکان لە مەنزیلەکان تێبگەیت، چونکە هەر مەنزیلە بەتایبەتی بەشی ڕاستی کۆتاکان ئەوەت بۆ دەسەلمێنن: کە وەکو پلەبەندی چۆن ئاسمانەکان هەن ئاوا زاتی خوا ئامادەباشییەکەی بۆ (٥ حەزرەت) دەردەخەن، کە (یەکەم حەزرەت غەیبی ڕەها، واتا حەزرەتی تاکیەتیی ناوەخودییەکان، جیهانەکەی نهێنیبوونە کە ڕابیتەیەکی تایبەتی غەیبی لەگەڵ حەزرەتی یەکتایی هەیە، هیچ کەسێ بە چۆنیەتیی ئەو نازانێت ئەو رابیتە شاراوەیە لە زانستی غەیبیدا نازانێت، ئەو نهێنیبوونە شاراوەترە لە نهێنیبوونی زانستی ناوەکانی و عەینی وجودی "جۆری بوونی"، دووەم حەزرەتی گەواهیی ڕەها، جیهانەکەشی جیهانی ئایدیال/ "اعیان" جۆرەکانە لە حەزرەتی زانستی و نمونەیی جۆری، سێیەم حەزرەتی غەیبیی زیادکراو، خراوەسەر نزیکترینیانە لە غەیبی ڕەها، کە ڕووی جێمەبەستی غەیبیی ناوەکانە ناو گەراییە، جیهانەکەشی جێمەبەستی غەیبی ئەعیانییە. "نموونەی ئایدیلی" چوارەمیان حەزرەتی غەیبی دراوەتەپاڵ، نزیکترین لە گەواهیدەری کە جێمەبەستی دیاردەی "دیمەن"ی ناوگەراییە، جیهانەکەشی جێمەبەستی دیمەنی دیاری ئەعیانییە، پێنجەم یەکتایی: ناوە غەیبییەکان و گەواهیدەرەکان، جیهانەکەشی گەردوونی کۆیە.) (نورالدین، ٢٠١٤: ٢٦٦) ڕێکخستنی و دابەشکاری تر زۆر دەبینینەوە لە سەرچاوە عیرفانییەکاندا*" بەڵام (ئەو ڕێکخستنە سەرکەوتووترینیانە لەگەڵ چێژی عیرفانی، چونکە حەزرەتەکان لە گۆشەی دەرکەوتن، ڕواڵەتی مەزهەریەی خودی و تەجەلایەتییەکانی، خۆدەرخستنەکانە باڵاییەکانی لەسەر دڵی عاریف دەبینێت.) (نورالدین، ٢٠١٤: ٢٨٥) "بێگومان مرۆڤ و گەیشتن بەو حەزرەت و پلانە، هەمووی فراوانییان لە ئاستی عەقڵ و توانای خۆڕاگریی مرۆڤ بەدەرە، هەر وەک بەسەرهاتی بوورانەوە و بەهۆشهاتنەوەی پێغەمبەر "موسی" "س.خ."، بەڵام ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت کە مرۆڤ بۆی نییە بگاتە زانیاری ئەو بابەتانە تا ڕادەیەک، چونکە وەک دواتر ڕوونی دەکەینەوە بڕینی مەنزیلەکان و وەرگرتنی پلەی عارفی بە سەد پلە ئەو مرۆڤە بەرز دەکاتەوە و دەگۆڕێت کەواتە توانایەکی تایبەتی دەبێت، لەگەڵ ئەوەشدا هەر تنۆکێکی پیرۆزە لە دەریای مەزن و لەبن نەهاتووی جیهانی ڕۆحدا، کە هیچ هێز و هزرێکی زانستی بەسەری زاڵ نابێت "ويسألونک عن الروح قل الروح من أمر ربي، وما أوتيتم من العلم الا قليلا.الاسراء/85 " چەند یەکە/وەحدەتێک هەیە دەبێت جیابکرێنەوە: وەحدەی "أسماء و سیفات و یەکێتی و توانەوە فەنابوون"، واتا تیاچوون جیاوازە، ئەم حەزرەتانە لەنێوان ئاسۆی لەتیفەکانی سۆفیگەری و سەقامگیری عارفانە لە بەردەوامی ڕۆیشتنیان بەرەو خوا و گەیشتن بە پلەکانی ویلایەت ئەو باس و مەزنیەی لێکەوتە و دەرخستنی تۆکمەیی نور و گەیشتنی پێشەواکان بەو مەنزیلانە کەشفیان بۆ کراوە، کە بتوانن بیبینی/ هەندێ تەجەلاییان بۆ دەربخرێت. ئەمەش تا ڕادەیەک دروستە، چونکە ڕاستە کەڕاماتیش نابێت باس بکرێت، بەڵام بۆ زیاتر هاندان و سەقامگیری دەروونی موریدەکان، مورشید هەندێ لەو نهێنییانە دەردەخات، ئەمەیە سەرچاوەی زانینی ئەو حەزرەتانە، چونکە، کە پێغەمبەرایەتی ختمی لێدراوە دڵی عاریفەکان ئامادەیی ماوە بۆ وەرگرتن و بەسەرداهاتن و بینینی تەجەلاکان بەتایبەتی لەڕێگەی خەون/ ڕوئیای چاکەوە، لەلایەکی تر بەپێی تیلنیشانکرد و ئیجتیهاد بە ئایەتەکانی قورئانی پیرۆز و فەرموودەی "د.خ." کە لەڕێگەی قوڵبوونەوەیەکی زیرەکانە و بیریارانە جیاکراونەتەوە، بە درێژایی ئەو مێژووەی بوونیان هەمیشە زانا و دانا و عاریفەکان لە هەوڵدا بوونە بۆ دەرخستنی ڕۆحانییەتی پاکبووەوەیان و گەیشتن بە جوانی و کەڕامەتی عارفانەی پەرستن و گەیاندنی بەهاکانی ئەو ئاشکرابوون و تەشەهوداتانەی کە بۆیان مەیسەر دەبوو.

٥.٢."ئایدیالیەتی جێگیری ڕاستەقینەی عیرفانی "و ئایدیالیەتی ئەفلاتونی:

له هەرە باڵاترین بیرە ئەفلاتونییەکان کە هاوڕازی بیری "سوکرات"یشە دۆزینەوەی ڕاستی ڕاستەقینەیە لە جیهانێکی باڵادا، کە ناوی نابوو جیهانی نموونەیی و ڕاستیی بەهاکان و هەرچی لە گەردوون بوونی هەیە، بۆ ئەوێی دەگەڕاندەوە. هەتا دەگاتە چرکە تێگەیشتنێکی لە ئیستاتیکی دیمەن و سەرچاوەکانیش، جگە لە دۆزینەوەی سەرچاوەی دەرکەوتنی ئیلهام و دابەزینی بۆ دڵی هۆنەر و بیرمەندەکان، سەبارەت بە عیرفانیەتیش سەرچاوەی بەهای بابەتەکان دەگەڕێننەوە بۆ نموونەیەک بەڵام جێگیر (عین: چەمکەکەی لە واتای خود و حەقیقەت و کرۆک و ماهیەتەوەیە. بوونی جیهانێکی ماقوڵ کە ڕاستیی شتەکان و نموونەکانی ماقوڵن جیهانەکەی جیهانی جێگیرییە.) (الحکیم،١٩٨١: ٨٣١) و ئەوەی لە جیهانی تر دەبینرێت، نمونە: زەمینی تەنها کۆپیەکی ئەو نمونانەی سەرەوەن، جیهانی زەمینی یەکێکە لەو جیهانانە، لە بیری "ئیبن عەرەبی" کە ئەویش ئاماژەیە بۆ * فەرموودە "کنت کنزا مخفیا" هاتووە کە خوای گەورە: (پێش ئەوەی دروستکراوەکان دروستبکات لەناو یاقوتێکی سپی بووە) (خمینی،١٣٧٢: ٣١)، چونکە بەپێی ئایەتی "هو الذی خلق لکم مافی الارض جمیعا ثم استوی الی السماء فسواهن" *(خوای گەورە عەرشی لەسەر ئاو بووە و کاتێ ویستی دروستکراوەکان دروستکا، دوکەڵی لە ئاو دەرهێنا کاتێ بەرزبووەتەوە سەر ئاوەکە ناونراوە ئاسمان) (الدمشقی، ١٩٩٩: ٢١٤) کە حەوت ئاسمان هەیە و بێگومان هەریەکیان تایبەتمەندیی خۆی و مەبەستی جێگیریی خۆی هەیە، دیسانەوە (هەموو شتێک لە بووندا چوار پلەی هەیە: "بوونی ئەو شتە لە نموونەکەی خۆیدا و بوونی لە زانست و بێژەکردن و ژمارە مۆرلێدراوەکان/ رقوم.) لە هەمانکاتدا ("ممکن" ئەو کاتە دەبێتە "عین" کە خودا بوونیەتی پێدەدا)(الحکیم،١٩٨١: ٨٣٢) و "(ئەمەڕای ئەشاعیرە، بەڵام موعتەزیلە دەڵێن: مومکینەکان "عین"یان هەیە پێش ڕوودانیان، واتا دەکرێ لە جیهانی دەرەکی دەرکەون، کە پێشتر بوونیان نەبووە.* الا له الأمر والخلق من قبل ومن بعد" هەر وێنەیەک کە هەیە نموونەی جێگیر نموونەیەتی و بوون بەرگێکە بۆی، نموونەی جێگیر پلەیەک دروست دەکات لەنێوان غەیبە ڕەهاکەی و جیهانی هەستپێکراو، ئەوە لەلایەک یەکەم دابەزینە و نیشتەجێبوونە لە نیشتەجێبوونەکانی حەق لە پلەکانی بە بوونی خۆی، ئەوە سەرڕێژی پیرۆزترینە/ فیض المقدس: کە نواندنی دەرکەوتنی حەقە بە خودی خۆی بۆخۆی لە وێنەکانی نموونە جێگیرەکاندا، لەلایەکی تر دووەم: ئایدیالی جێگیر لە زانستی عەدەم/ نیهیلیزم ی خوادا لە جیهانی دەرەوەدا، کە کاریگەری هەیە لەسەر هەموو بوونەکان، بەڵکو خۆی بنچینەی هەموو بوونەکانە.)(الحکیم،١٩٨١: ٨٣٢)". کەواتە بە هەمان شێوەی ئایدیالی ئەفلاتونی، بەڵام ئایدیالییەتێکی لەبارو ڕاستەقینەی ڕاستیە. بەتایبەتی کاتێ بیر لە جەستەی مرۆڤ و پێکهاتەکەی جیناتەکانی دەکەین و بە بابەتی "دی ئێن ئەی" هەر مرۆڤێک قوڵدەبینەوە لەلایەک جیاوازی هەموو مرۆڤێک کە خۆی خوشک براش یان بەواتایەکی تر لەیەک پشتەکان لێکچونیان ٩٩,٩% دەردەچێت، کەواتە ئەوەی دەمێنێتەوە بۆ پشتی ئادەمە "س.خ." لەلایەکی ترەوە ئەو جیناتانە کە بینراونین و تاهەتایەی نەک مرۆڤ بەڵکو بوون دەمێننەوە، چونکە بە سوتانیش نافەوتێت و بابەتی "اجداث" ڕۆحی بەرزەخیان لەسەر ئەو شوێنەدەبێت تا ڕۆژی هەڵسانەوە/ قیامەت کە بارانی خودایی دەبارێت و وەکو ڕووەک لە زەویدا شین دەبنەوە، ئەمە سەلماندنی زانستیانە و مانەوەی گەردی هەتاهەتاییە، کەواتە بەم شێوەیەیە کە بابەتی

Original Article |DOI: https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n1y2026.pp225-242

ئایدیالیەتی جێگیر و عەینی پێغەمبەر "د.خ." ("کنت نبیا و ادم بین الماء والطین") (العفیفی،٢٠٢٣: ٦٤) و مرۆڤانی تریش، لێرەدا پرسیارێک دێتە پێش: ئایا ئیبن عەرەبی* بە بوونی دی ئێن ئەی زانیوە وەکو ڕووونبوونەوەی زانستیانەی ئێستا؟ هەرچەندە لە قورئانی پیرۆزدا "عجب الذنب" و مانی تاهەتایی باسکراوە، کەواتە بوونی نموونەی جێگیری شتە باڵاڕۆحانییەکان یا بڵێین ڕۆح و نەفسە تایبەتییەکان لە جیهانی ئایدیالیەتی جێگیریی ڕاستەقینەی باڵادا هەبووە سەبارەت بە بوونی ڕۆحەکانی تریش "کە فەرموودە هەیە پێش ٥٠ هەزار ساڵ پێش دروستکردنی زەوی هەموو شتێ و هەموو موقەدەرات و چارەنووسێک نووسراوە لەسەر "لەوح المحفوض" و وشکیش بووەتەوە، * بە واتای چەسپاوە * ئەمەش وەکو نمونە بۆ هەموو بوونەوەرەکانی گەردون، چونکە (خوای گەورە کە ویستی لەسەر بووە بەپێی ناوەجوانەکانی کە ژماردن ناتوانرێ نمونەکانی ببینێ، دەشتوانرێ بوترێ نمونەی ببینرێ لە کەونی کۆ کە هەمووی تیادا کۆبکاتەوە، چونکە وەسفە بە وجودکراوە کە نهێنیی خۆی بەو دەردەخات بۆی: بینینی شت خۆبەخۆیی وەکو ئەوە نییە لە شتێکی تردا ببینێت خۆی لە وێنەی کە شوێنگەی دیتنی پێداوە دەردەخات، کە پێشتر دەرنەخراوە نە لە شوێنی وجودی نە لە تەجەللای، خوای گەورە جیهان و هەموو بوونی پێشتر وەکو دێوێک دروستکردبوو ڕۆحی تێدانەبوو و وەکو ئاوێنەی بێ جیلوە، لە شەئنی حوکمی ئیلاهیش بووە کە ئەو شتەی دروستی دەکات نەفخەی ڕۆحی خۆی تێدەکات و ئەو وێنە ئامادەباشی تێدا دەبێ بۆ وەرگرتنی فەیزی تەجەلا هەمیشەیی و هەرماوە و دەمێنێت شایانە و ماوە و ئەمەش فەیزی پیرۆزە. جا ئادەم "س.خ." فریشتەکان و هەمووی بەو شێوەیە لەلای جەنابی ئیلاهی و لای ڕاستی ڕاستەقینەوە.) (العفیفي : ٤٨-٤٩) لەهەمان کاتدا دوو ئەگەر بۆ ئەو تیۆرییە هەیە: (ئەوەیە کە ئایدیالە جێگیرەکان یا ئەو مومکیناتانەن کە بە وجود وەسفیان دەکەین و بەهەست درکیان پێدەکەین، لەحاڵی عەدەمیەتەوە بەرەو حاڵی وجود چووە، یان ئەوەن کە بواری زاتی ئیلاهین کە زاتی تێدا دەردەکەوێت وەک چۆن وێنەی بینراو لە ئاوێنەدا دەردەکەوێت.) (ابن عربی، ١٩٦٥: ٢١٦) ڕاستە زاتی ئیلاهی و جوانی داهێنەر و بنیادی ڕۆحانی سەرچاوەی یەکەمی خێرمەندی لەو بوون و گەردوونە جوانە دەردەکەوێت، لەهەمان کاتدا خۆی بەپێی "أحببت ان اعرف" خوای گەورە کە دروستی کردوون مەسەلەکانی ڕیزکردن و ڕۆح پێدان و دەرخستنی تەجەلای بۆ بنتی گەردی سەرجەم دروستکراوەکانی هەبووە، وەک لە ئایەتی "ان کل شیء خلقناه بقدر. القمر/ ٤٩" واتا بە "مقدار" بە ڕێکی دیاریکراو جا هەرچەندێک بێت و لە هەمان کاتدا واتای "قودرەت" توانای خوای گەورە دەگەیەنێت، بۆیە (دەبینین ئیبن عەرەبی هەندێ لە تیۆرییەکانی ئەفلاتوون سەبارەت بە ئایدیال و ئەرستۆ سەبارەت بە هێز و کار و تیۆرییەکانی موعتەزیلەکان لە مەعدوومیەتەکان و هەروەها تیۆرییەکەیان لە زات و سیفات لە یەک ئاستدا کۆ دەکاتەوە و لەژێر تیشکی ئەمانە هەموویان یەکێتی بوون دەردەخات، بەڵام بە شێوەی شیعر کە زۆر وردبین دەرناکەون باس لە "نموونە" ئایدیالە جێگیرەکان دەکات و هەندێ لە تایبەتییەتی کەسی خۆی دەخاتە سەر: نمونە دەڵێت: "خودا بوونی هەبووە و هیچ شتێکی لەگەڵ نەبووە، دواتر تەجەللای بۆ خۆی کردووە لە شێوەی ئایدیالە جێگیرەکاندا." "ئێمە تیایدا گەردوونەکان بووینە و ئایدیالیەتەکان و زەمانەکان".) (ابن عربی،١٩٦٥: ٢١٦) کەواتە: جیاکردنەوەی بۆ گەردوون و ئایدیال و زەمەن "کردووە. واتا کاتێ دەرکەوتنیان بە پلەبەندی و ویستی خولقێنەر دەبێت ئاگاداری ئەوەش بین کە کات لای خودا و کاتی ڕووناکی جیایە لەگەڵ کاتی زەمینی ٢٤ کاژێرەکەی ئێمەی مرۆڤ پێی دەزانین، وەک لە ئایەتی "ان یوما عند ربک کألف سنة مما تعدون. الحج/٤٧" واتا ڕۆژێک لای خوای گەورە بە ٥٠ هەزار ساڵە و بۆ ئەمەش بۆ ڕۆژی هەڵسانەوە/ قیامەتیش ئاماژەی بۆ کراوە.

٦.٢.بنەما فەلسەفییەکانی بەعارف بوون:

هەموو بنەماکانی عیرفانیەت وەکو زانیان لەسەر فەلسەفەی بوونی ڕۆحەوە بنیادنراوە. بە هەمان شێوەش بنیادی فەلسەفی بوونە، عارفیش شوێنی خۆی کردووەتەوە، کە ئەویش هەر بابەتی بوونی ڕۆحە و چۆنییەتیی بوونی لای عاریفەکان و جیاکردنەوەی دەروون و ڕۆح لێرەدا ئەستەم دەبێت: ("جنید" وتویەتی ڕۆح شتێکە خوا بەدەستی هێناوە لە زانستی خۆی، نابێ هیچ دەربڕینێکی بۆ بکرێت تەنها بە وشەی بوون/ موجود نەبێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا سەنگ بۆ وتە و کرداری ڕاستگۆیان هەیە، هەندێ وتویانە ڕۆح واتای ژیانداری دەدات، کە ژیانداریش سیفەتی واتا ژینەرە، وەکو دروستکردن سیفەتی دروستکەرە. "قل الروح من أمر ربي".) (السهروردی، ٢٠٠٠:٢٤٣) هەرچەندە دووبارە هەر دەگەڕێینەوە سەر پرسیارەکە لای خوا دەمێنێتەوە، بەڵام دەکرێ بڵێین ڕۆح ئەو بەخششە زیندووە پیرۆزەیە لە تەجەلای خواوە بۆ مرۆڤ و بوونەکانی تر دەرکەوتووەوبەخشراوەو و مرۆڤ و بوونەوەرەکانیش دەیبەخشنەوە، ئەوەی کە ڕووی لە واتا دەروونییەکەیە ئەوەیە کە بتوانێت وەها باڵا بێت بگاتە ئاستی ژیانەوە و گەشانەوە بە پابەندبوون و بەرەڵلانەکردنی بۆ ناو مەینەتی شەڕانگێزی، ئەوانەش کە سالکن و بەرەو عارفی دەڕۆن پلە پلە ئەو باڵابوون و دڵنەواییە هەست پێ دەکەن.

٧.٢.نەخشەڕێگای گەیشتن بە حەزرەت:

نەخشەدانان بۆ هەموو شتێ پلانی تۆکمە و لەباری دەوێت نەخشەی گەیشتن بە خودا، بێگومان تۆکمەترین پرۆگرام و پابەندبوونی هەمووەکی گشتگیری وەهای دەوێت، کە ئەو مرۆڤە تەواو بڕیار دەدات و لێی دەرناچێتەوە، بەڵام سەرباری ئەو قورسی پابەند بوون و ڕێکردنانەش ئەوا (هەر کاتێ لە وشە بگەڕێین بۆ دەربڕینی ئەو کامەرانییەی کە مرۆڤ پێی دەکات لە کاتی بڕینی "سیری تکاملی" کە هەستێکە بە دڵی هیچ مرۆڤێکدا نایەت و درکپێکردنێکە کە لەگەڵیدا هەست بە چێژ و کامەرانییەکی بێوێنە دەکات، ئەو چێژەی لە ئەنجامی هۆشداریمان بۆ جەوهەری بوون دەبێت، ئاڕاستەمان دەکات بەرەو حەقیقەتی پەیوەندی، چونکە ئەو جەوهەرە سەرچاوەی کانی هەموو کەماڵاتەکانە و بنچینەی خێر و مەعدەنییەتی، بۆیە کەسێک لە دەریای وەهمەکان نقوم بوویێت، چۆن وەسفی ئەو چێژەی پێدەکرێت و ئایا لە توانای کەسێکدا کە غافڵ بێت لەو حەقیقەتە و لە مانای ئەوە تێبگات؟) (نورالدین،٢٠١٤: ٣٧)، لە هەمان کاتدا: (دڵخۆشی واتا ئەو خۆشیی گەشانەوەی لە گەیشتن بە حەزرەت /حزور هەستی پێدەکەین و ناتوانین دەریببڕین، بەری درکپێکردنی کامڵبوونە، پەیوەندیی خودی زانا بە کامڵبوون ئەوە کە ئەو جۆرە خۆشییە دەبەخشێت.) (نورالدین،٢٠١٤: ٤٢) ئەمە کاتێ کە ئەو سالکە گەیشتووەتە ئەو ڕادەیەی کە بتوانێت بەردەوامیەتی بدات بە بەهای دەرگاکانی پێیدا دەڕوات، چونکە ئەو دەرگایانە ڕاستە فەلسەفەی ڕۆحانیەت و ئیلاهییەتە بەمە هەنگاو بۆ باڵایی دەنێت، خودا کۆششەکانی دەبینێت لە هەمان کاتدا (بوونی مرۆڤ بوونێکی بە حەقە ڕاستەقینەیە، خودا هیچ شتێکی دروست نەکردووە بە حەق نەبێت، سێبەرت بە بوونی ڕۆژ بەردەوام دەبێت، ئەوە مەعریفەتێکی دەستپاکانەیەو کراوەتە بەڵگەیەک تا بڕوای پێبکەیت، ڕۆژ لێت دوور دەکەیتەوە و هەرچەندە لێت دووردەکەویتەوە ئاگادارت دەکاتەوە، کە تۆ وەکو ئەو نیت و ئەو وەک تۆ نییە. هەتا

Original Article |DOI: https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n1y2026.pp225-242

وات لێدەکات پەردەپۆش دەبێت لە بینینی، ئەوەش تەنزیهی ڕەهایە کە بۆ زاتی حەق دەبێت، لە فەرموودەی "د.خ."دا هاتووە "شرقوا ولاتغربوا"بەڵگەی ڕۆژهەڵاتن بە هێزترە.) (ابن عربي،٢٠١١: ١٢١-١٢٢). کەواتە ئەمەشە تاهەتایەی ژیانی عارف و بگرە هەتا لە دوایش و لە فیردەوسیش بێت هەموو کۆدێک بۆ کەس ئاشکرا نابێت.

زاناکان چوار گەشتەکەی گەیشتن بە خودا دیاری دەکەن:

(یەکەم: ڕۆیشتن بەرەو سیری خودا لە ماڵەکانی "نفس" ڕۆحەوە و گەیشتن بە ئاسۆی ڕوون. لێرەدا ئەرکە لەسەر مرۆڤ فۆرمی دەرەکی و ماددی بەجێبهێڵێت و بەرەو ناوەکێی مەعنەوی دەڕوات کە لەناو خۆیدا هەڵگیراوە.

دووەم: ڕۆیشتن بەرەو خودا بە خۆبەستنەوەی بە سیفاتەکانیەوە و پەیوەستبوون بە ناوەکانیەوە و گەیشتن بە ئاسۆی باڵا، کە کۆتایی گەیشتن بە حەزرەتی" ئامادەیی خوای تاکانەییە.

سێیەم: بەرزبوونەوە بۆ "عين الجمع"/ حەزرەتی خوای تاکانەییە، کە لای ئەوان ناونراوە ""قاب قوسين" ناو دووکەوانە". کاتی شەورۆ وەها بە پێغەمبەرد.خ. وترا لە قورئاندا" وکان قاب قوسين او ادنى.النجم/9"..

چوارەم: "مقام/ شوێنگەی مانەوە/بقاء بە هۆی خودادا دوای لەناوچوون لەناو ئەودا "فەنافیللا") (نون،٢٠١٤ :٦٧) کەواتە ئەو هەنگاوانە و بڕینی ئەو پلانە بەهێزی باوەڕپێهێنانەوە ڕزگاربوون و ژیانەوەیە بۆ هەموو مرۆڤێک بە تایبەت سالکەکان، بۆیە کە بەهای ئەو هەنگاوانەی زانی و ئارامی بەدەست هێنا، ئەوا ئاسوودەییەکەی بە شێوەیەک دەبێت، کە وەکو ئەوەیە لە گەشتێکی نەوازە و ڕووەو خودا بێت، ئەوانەی کە بە کەشتییە واقیعیەکانەوە بەرەو ئاسمان دەچن هەست بە تەنگی دەروونی و هەناسەدان دەکەن، تەنها لە کاتی بەرزبوونەوە گەشتی ڕۆحانی بە پێچەوانەوە بەرەو ئارامی و سەقامگیری دەڕوات.

(یەکانگیری لەنێوان سالک و جیهانەکان لەسەر بینین و بیناو ناوەستێ، بەڵکو کارلێککردن و تەواوکارییە، بۆیە بۆ هەر مرۆڤێک ڕێگایەکی تایبەت بە خۆی هەیە، بەپێی ئەوەی بە دەستی دەهێنێت لەو جیهانانەدا هەموو سالکێک بەدەستی خۆی پلاتفۆرمی بەرزبوونەوەی دروست دەکات لە جیهانێکەوە بۆ یەکی تر، ئەوە یەکێک لە واتاکانی "ڕێگاکان بەرەو خوا بەپێی هەناسەی مرۆڤەکانە، کە هێڵی زۆر لەسەر ڕێگای ڕاست "صراط المستقيم" دروست دەکەن وشەریعەش یەکە. باوەڕهێنان بە بوونی دوو جیهان مەرجی بنچینەییە.)(نورالدین،٢٠١٤: ٢٥١-٢٥٢).ئەم هێڵکارییە دەرخەری سەد مەنزیلەکەی عیرفانییەتە کە لە دە بەش و دەرگاوە سالک بۆ ڕێگای کاروانی عیرفانییەتی دەیگرێتەبەر و لەکۆتاییدا دەبێتە عارف. بە پێی (منازل السائرين)لە نوسینی"الهروي"، کە مەنازیلەکانی عیرفانییەت بە سەد دانە دادەنێت. ئەمەش دەبێتە نمونەی پلاتفۆرمی گشتی هەر سالکێک:

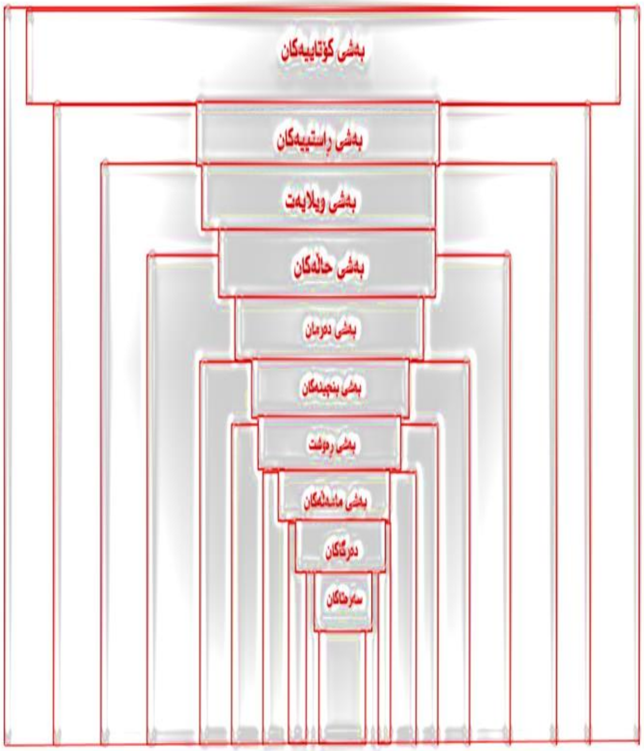

٨.٢. سەرچاوەی عیرفان لای نەتەوەی کورد:

کورد نەتەوەیەکە لەڕووی ئاینییەوە بە یەکتاپەرستی هاتووە و ناسراوە و لەگەڵ ئاینی ئیسلامیشدا کە خۆی یەکتاییە، بۆ گەڕان و سەرچاوەی بنەڕەتی عیرفان لێکۆڵەران (پەیدابوونی عیرفانی ئیسلامی دەبەنەوە سەر عارفە مسوڵمانەکان، دەڵێن پشتیان بە دەقی قورئانی بەستووە بۆ سنورداركردنی چوارچێوەی سەیروسلوک) (نون،٢٠١٤: ٤٤)، بێگومان کە باس لە دەقی قورئان دەکەین فەرموودەکانی پێغەمبەریش "د.خ." و عاریفە باڵاکانیش دەگرێتەوە، لە کاتێکدا (هەندێک لە ڕۆژهەڵاتناسەکان پێیان وایە کە عیرفانی ئیسلامی لە دەرەوە هاتووەتە ناو جیهانی ئیسلامییەوە و دەیگەڕێننەوە بۆ مەسیحیەت لە ئەنجامی پەیوەندیی نێوان ڕەبەنە مەسیحییەکان و مسوڵمانەکان، یان دەیگەڕێننەوە بۆ تەزووە ئێرانییەکان، یان لە پەرەسەندنی فەلسەفەی ئەفلاتونی نوێوە، کە ئەوانیش ئاوێتەی بیری ئەرستۆ و ئەفلاتون و فساغۆرس بن، یان لە زەردەشتییەکان یان هندییەکان.) (نون،٢٠١٤: ٤٤ -٤٥) هەروەها (تیۆری تر هەیە، پێی وایە کە عیرفان بنچینە یەکەمینییەکانی هەر لە ئیسلامەوە وەرگرتووە و عاریفەکانیش بنچینە و یاسا و ڕێکاری یان بۆ ئەو حاڵەتە داناوە، لەگەڵ ئەوەشدا سوودیان لە پەرەسەندن و "تحولات"ی دەرەکیش وەرگرتووە، ئەزموونی میللەتانی تر کاتێ کە لەگەڵ بنچینەکاندا دژ نەبن.) (نون،٢٠١٤: ٤٥) لێرەدا تا بگەینە ڕای دروست، دەتوانین هەر خۆشمان بڕیار بدەین دوای ئەم زانیارییانە:

١.مەنزیلەکانی سەیروسلوک کە سەد دانەن هەر هەموویان لە قورئانی پیرۆزەوە ئاماژەیان بۆ کراوە واتا بەڵگەی ئایەتی قورئانیان هێناوەتەوە و لەپاڵ ئەوانەدا بەش و لقەکان ،دەرگاکان دامەزراون، ئەمە ڕاستییەکی ئاشکرایە کە لە مەنزیلەکان بەوردی دەریدەخەین، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بوونی کاریگەری ئایا چ بەهۆی عاریفەکان و

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n1y2026.pp225-242

ناسینیان و دەوروبەرەوە بووبێت ئەوا کاریگەری ئەگەر لەسەر هەبووبێ: بۆ نموونە ئەفلاتونی بێت ئەوا لە ئایدیالییەت و ڕاستی دۆزینەوەیە، ڕەبەنە مەسیحییەکان بووبێت بڕوایان بە خوا/ الله هەیە، سەبارەت بە زەردەشت کە موعجیزەی نوری هەبووە وەکو سەرەتای دەرکەوتنی و سەرچاوە پشت ڕاستی دەکەنەوە یەکتاپەرست بووە.٢.کەواتە هەمووی سەرچاوەی عیرفان و بنچینەیان خوایە. تەنها "سەبارەت بە هیندییەکان کە زیاتر پەرستگا و بت و جادوو و نهێنییەکان ڕۆڵیان هەبووە" ئەمە لەلایەک، لەلایەکی تر بۆ ئەو بابەتەی سوود بینینە و جۆری دووەمی عیرفانی مۆدێرندا "تیۆسۆفیا" سوودی لە هەموو عیرفانیەتە ناوبراوەکان وەرگرتووە بۆ دامەزراندنی جۆرێکی نوێ لە عیرفانیەت لە ڕۆژئاوا، بەڵام سەرچاوەکەی بە خواوەندی جیا لە "الله" دادەنێن و زیاتر بڕوایان بە نهێنی و کلیلی شاراوەی بیرەکانیان هەیە و مەیلی شەڕانگێزی و بوونی مرۆڤ بە سەرچاوەی یەکەم. هەر چۆنێك بێت بنچینەی "عیرفانی ئیسلامی" گرینگ و جیاوازییەکەی ئەوەیە کە خێرمەندییە و سەرچاوەکەی ڕاستیی ڕاستەقینەیە.

٣. ئینجا سەبارەت بە نەتەوەی کوردی خۆمان عیرفانێکی مسوڵمانانەیە، چونکە عاریفەکان زیاتر لە ئەهلی "سوفە و موریدی شێخ وپەروەردەبووانی ناو حوجرەی مزگەوت و شاعیران و زاناو ئەدیبان" بوونە، بەڵگەی ئەوەش مەولەوی کە عیرفانیەتێکە بنچینە و سەرچاوەگرتوو لە ئایین و قورئانی پیرۆز و ئیجتهاداتی خۆیەتی، کە دواتر لە پڕاکتیکدا ئاماژەی بۆ دەکەین، عاریفانی کورد هەموو سەرچاوەی گەیشتن و سلوکیان لە خواوە بووە، کە خێرمەندی دەرکەوتوون بە مەولەویشەوە هەرگیز لەناو کورد عارفێکی بەناوبانگ نەبووە کە سەرچاوەی بەعارفبوونی شەڕانگێزی بووبێت و بە جادوو و پەرستگای تاریک و نهێنی نێگەتیف ناسرابوون و کاری شەڕانگێزییان کردبێت بە ناسنامەی عارفیەتیانەوە، (شیعری کلاسیکی کوردی هەر لە سەرەتاوە بە بۆن و بەرامەیەکی سۆفیانەوە هاتە ناو گۆڕەپانی ئەدەبیاتی کوردی و هاوشێوەی شیعری فارسی و عەرەبی لەو سەردەمەدا زۆرترین مۆتیڤ و بنەماکانی ئەو بزاڤەی ئاوێتەی چنینەکانی خۆی کرد، هەر لە باباتاهیرەوە بگرە وەک دەسپێک و تا دەگاتە سەرەتاکانی قوتابخانەی شیعری کرمانجی ژووروو و دواتریش، ئەو بنەمایەی تەسەوف و عیرفان بووە مۆرکێکی چەسپاو لەناو شیعری کوردیدا.) (ئەحمەد، ٢٠١٧: ١٢) کۆمەڵێ شاعیری بلیمەت لە بواری خواناسی و گرتنەبەری ڕێچکەی عیرفانیەت شوێنی خۆیان لە لوتکەی ئەو جۆرە ئەدەبیاتە ڕاگرتووە، بە جۆرێ کە بەدواداچوونی بۆ بکرێ لە زۆر بواری تێپەڕبوونی کامڵیان بە مەنزیلەکان و وەرەنگدانەوەی لە ئەدەبەکەیاندا و زانستی فەرموودەدا و زانستە ڕۆحانییەکانیان شان لە شانی ئەدەبیاتی گشتی ناوچەکە دەدات ئەگەر نەڵێین بە پێشیان کەوتووە.

٢.پڕاکتیککردنی نموونەی شیعری عیرفانی مەولەوی:

١.٢. ئایا مەولەوی عارف بووە؟ مەرجی گەیشتنە حەقیقەت وبوونە عارف لای مەولەوی:

کاتێ بەوردی سەیری بەرهەمەکانی مەولەوی دەکەین بەتایبەتی "عەقیدەی مەرزیە" و ئەگەر لێ وردبووەوەش شارەزایی لە مەنزیلەکانی عیرفانیەت هەبێت، بلیمەتی عارفیەتی مەولەوی دەبینێت. نەک هەر عارفبوونی بۆ بسەلمێت، بە جۆرێک دەتوانرێت سەرجەم مەنزیلەکان لە شیعرەکانیدا بدۆزرێتەوە هەتا مەنزیلەی تریش، هۆکاری ئەمەش و لەڕێگەی لێکدانەوەی مودەڕیس (کە دڵ بە پەیڕەوکردنی زاهیری شەریعەتی پیرۆزی ئیسلام نوورانی بوو، پەردەی تاریکی گوناهی لێ لادرا، باتینی شەریعەت دێ بە پیریەوە؛ چونکە تا دڵ پاک نەبێتەوە حەقیقەت ڕووی تێ ناکا، هەر ئەو حەقیقەتە پێی دەڵێ: ئەم هەموو نیزاع و بەیەکاهاتن و ئیسپات و ڕەددە هەموو لەوەوە پەیدا بووە کە دڵ خەریکی کاروباری زاهیری و ئەسبابە بینراوەکان بووە.) (مودەڕیس،١٣٨٥: ٦٨٧) ئەم پەیڕەوکردنە هۆکاری ئەو دەوڵەمەندییەی بووە لە مەنزیلەکاندا، هەروەها مەرجی بوونە عارفیش بێگومان دڵپاکی و جێگیرییە لەسەر بەرنامەی ڕەوتی عاریفانە، کە ئەمانەش لە شاعیردا بینراوە لەلایەک، لەلایەکی ترەوە ئەو موبتەلا بووە بە تاقیکردنەوە هەرە سەختەکانی ژیان کە ڕووبەڕووی مرۆڤێک بێتەوە لەلایەکی تر، ئینجا تێکەڵبوونی دڵێکی پاکبووەوە و جێگیر و دووبارە پاکبوونەوەی بەو موبتەلایانە و بینینی هێز و دەسەڵاتی باڵای خوا بەسەریەوە لە جەرگسووتان، ماڵسووتان و دڵسوتاندا دەبێ چ عارفێکی لێ دەربچێت؟ وەڵامەکەی یا بڵێین هەندێ لە وەڵامەکەی لە نموونەی شیعرەکانیدا دەدۆزینەوە و هەر دەمێنێت، واتا مەنگی و نەوازەیی لێهاتووانەی داڕشتنی شیعرەکان و هێنانەوەی بەڵگەکان چەندین واتای دیار و شاراوە و شاراوەتر لە شاراوەیی کە مەگەر بلیمەتێکی تری وەکو خۆی کە "مودەڕیس"ە ئەو ئەرکە پیرۆز و گەورەیەی گرتووەتە دەست و لێکدانەوەی دوور و نزیکی بۆ کردوون، هەتا لە دەرخستنی ژیان و کەسێتی و بیری ئایینی و تەسەوفی پێش عیرفانیەتەکەی.

٢.٢. نموونەی کارمای عیرفانی پۆزەتیف لە بنتی لەتیفەکانی شیعری سۆفیانەو عیرفانییانەی نوردا : ١.قەسیدەی(ئاماوە وەهار

ئاماوە وەهـار، وەهـاری شـــادی   بۆی عەتری نەســـــــیم غۆنچەی ئازادی
خێڵـخانەی خەفەت بـــــارەنیش کـەردەن   مەینەت ڕوو نــــیان وەمـــــــاوای مەردەن
خەم وێنـەی کـەمـــان قـــــامەت خەم بییەن   هەوارگەی قەدیـــــــم نە دەسش شـییەن
بەزمی شـەوق و عەیش نە دەروون جەمەن   ئانە هیـــــــچ نەبۆ نە دەروون، خەمـــەن
ئینە نەتیـجەی دیـای بـــــاڵای تـــۆن   نیشانەی ویســــــــاڵ خاڵی ئاڵای تۆن
سرووری نەشئەی بادەی وەســـــڵی تۆن   تەئســـــیری بۆی عەتر موشکی زوڵفی تۆن
سا پێم دەر،دەی دەی پەی پەی، نەو مەی مەی   لەتایف مەردەم یەکسەر بکەر حـــــەی
تا پــەی یارانیچ وە ئیتـــمنان بـــــــــۆ   سەرمایی نیشات دڵ حـــــــــزینان بۆ

(مودەڕیس،١٣٨٩: ٦٦- ٦٨) گوزەرکردنێکی عیرفانیانە لەو قەسیدەیەدا دۆزینەوەی مەنزیلەکانە. نموونە:شەوق،سرور،وەسڵ" نەشئەی بادە :کە بۆ مەنزیلەی سەرخۆشی / سەکر"دەگەڕێتەوە،ئیتمئنان،حزن،کە هەرهەموویان دەسلەملانن بۆ نیشاندانی مەبەستێك کە ئەویش گەیشتن و ڕێگا واڵا کردنە بۆ بەدەستهێنانی نوری خودا و بۆ شیکردنەوەی بنتی مەقسەدی ئەو قەسیدەیە واتا دیاریکردنی:"بیت القصید" سەرەتا لێکدانەوەی دێری شەشەم دەهێنمە ناو باس و لەوێوە بەرەو سەرەتاو کۆتایی دەچینەوە: (لەو شەڕابەم بدەرێ لەتایف: لە عورفی "صوفیە"دا بە پێنج شوێن ئەڵێن کە لە سنگی ئادەمیزاددا نووری خوایان بەسەر دادێ. ئەو پێنج شوێنە :"قەلب" و "ڕۆح" و "سیڕ"و"خەفی"و" ئەخفا"ن. جا مەولەوی لێرەدا ئەڵێ : ئەو پێنج لەتیفەی منە لە ئەنجامی دووری و بێ مەیلی یارا

مردوون، سادەی پەی دەر پەی لەو مەیەم بدەرێ، با ئەو پێنج لەتیفەیەم زیندوو بنەوە.) (مودەریس،١٣٨٩: ٦٧-٦٨) ئەو قەسیدەیە لەگەڵ ئەوەی ناسک و لیریکی دەردەکەوێ، کە بەسەریدا گوزەردەکەینەوە پێویست دەکات بچینەوە ناو ئەو پێنج لەتیفانە:

لە دێری یەکەمدا: "قەلب":

شاعیر دەڵێت: بەهار هاتەوە بەهاری شادییە، کامەڕانی هێناوەتەوە بە عەتری نەسیم و خونچەی ئازادی، کەواتە لێرەدا دڵ وەکو بەهارە، شادە، بەهاری تەمەنی لێ داهاتووەتەوە. بۆی عەترو شنەی شەماڵ و پشکوتنی ئازادی و خونچەی لەدڵیدا چەکەرەی کردووە. ڕاستە لەدوای ئەوەدا باس لە مردن دەکات بەڵام دڵی سۆفی و عاریفەکان لە پێش مردندا شادن بەهاتنی ئەجەل و ئامادەباشیان هەیە بۆ لیقای خودا. کەواتە نووری یەکەم یا لەتیفەی یەکەم ئەو نوورەیە بەهاری شادی بەسەر دڵیدا هێناوە . هەروەك"اللهم أجعل القران ربيع قلبي ونور صدري نورا" دوعای پێغەمبەر"د.خ." بەهاریەتی کامەڕانی دڵی خواناسەکان" کە بەبوونیان لەناو زیندانیشدا دڵشاد بوونە، جگە لە نموونەی باوەڕدارێك کە دەڵێت:" دوژمنەکانم گەر بە ئاسوودەیی ناخی دڵی منیان بزانیبا، دڵیان دەردەهێنام". هەروەها (وەکو ئایەتی "في بيوت أذن الله ان ترفع ويذكر فيها اسمه.النور/٣٦" دڵی باوەڕدارانیش شوێنی ئەو نوورەیە.) (الغزالی،١٩٨٦: ٤٩). کەواتە دڵ وجوجرەو بەهارو ڕۆشنبوونەتەوە بەنووری خودا.

لە دێری دووەم دا:"روح":

زۆر لێزانانە ئەگەر هەر خۆشی بەتەواوەتی ئەوە مەبەستی بووبێت، لە دێری دووەمە دێتە سەرباسی ڕۆح، (مەینەت ڕووی کردووەتە جێگای مردن و ئەمرێ .)(مودەریس، ١٣٨٩: ٦٨) شاعیردەڵێت: جەستەی کە وەکو خێڵ خانەی خەفەت شوبهاندووە. باری پێچاوەتەوە،میحنەتی مردن ڕووی تێکردووە. لێرە ناکۆك نابێت لەگەڵ دێری یەکەمدا، ڕاستە دڵی بە لیقای خوا خۆشە بەڵام ئازاری مردن "سكرات الموت " هەیە کە مرۆڤ توانای پێدناشکێت، هەتا پێغەمبەر "د.خ" ئارەقی کردووەو وتوویەتی:(خوایە لەسەر من و ئومەتم ئاسانی بکە).

لە دێری سێیەم دا:" سير" ڕێکردن:

ناوەندگیری لە نێوان هەردوو دێری یەکەم و دووەم دا، " قەلب و ڕۆح ". (باڵا ی خەم وەك کەمان چەمیوەتەوە، هەوارگەی کۆنی کە دڵی منە لە دەستی چووە .)(مودەریس،١٣٨٩: ٦٨). لێرەدا جەستەی /دڵی لە دەست چووە و بەرەو مردن دەچێت. ڕاستە لە دێری یەکەمدا باسی دڵێکی شادی کردووە، وەسفێکی بەهارییە، لە دێری دووەم دا: ڕۆح کێشان. لە دێری سێیەم دا تەواو چەمیوەتەوەو جەستەی دڵی لێ کردووە و مردنە. "هەوارگەی کۆن" جەستە تەواو بێ دڵە، ڕۆحی لێ دەرچووە. بە بارگەی کۆن وەسفێکی جوانی کردووە .نموونەی شیعری "کەوانی" (لە سێ شیعری تری شاعیر ئەو باسەی لێکچواندنی کوڕبوونەوەکەی بە کەمان هەیە هەتا لە شیعری "پەشیمانی"دا دەڵێت : پشتم بووەتە کەوان واتا مەودای گوناهکردن و بینینی خراپەم نەماوە لە ترسی خوا چەمیومەتەوە.)

لە دێری چوارەم دا:

.بەزمی کەیف و ڕابواردن، لە دڵا کۆبووتەوە ئەوەی کە بە هیچ جۆرێ لە دڵا نەبێ. یا بە هیچ نەژمێردرێ تیایا خەم و خەفەتە؟ دەتوانین لێرەدا نهێنی ئەو باسە دەرخەین ڕۆحی لەبەر هەڵکێشرا، کەوتە مەودایەکی "مؤقت"ی بە دەوری بەرزەخ /مردن. کەواتە ڕۆح بە جارێ ڕزگاری بوو. پرسیارو وەها لێکدانەوە گونجاوە چونکە شاعیرێکی وەها نەبووە لە دێرێ بڵێ خەفەت بارم و پشتم شکا و لە دێری دوای ئەو بڵێ شادمانیم ئەژمار ناکرێ. کەواتە دیسانەوە شادمانەوە . ڕۆح دەرچوو "يا أيتها النفس المطمئنة:٢٧ ارجعي الى ربكِ راضية مرضية:٢٨ فأدخلي في عبادي:٢٩ وأدخلي جنتي.٣٠/الفجر" ئەگەر ڕای وابێ و پێ ی وترابێ کتێبی لە باڵاکان/عليين ە،کەواتە ئەوە ئەژمار ناکرێ و تەواو بەزمی خۆشی دڵ و ڕۆحی ئاسوودەو دڵنیاکردووە. ئەوەی نەیما خەم و خەفەتە . هەرچەندە لاکردنەوە لە یارانی دونیا دەمێنێتەوە وەك دواتر باسی دەکەین.

لە دێری چوارەم دا(ئەو هەموو بەزم و خۆشییە /دینی ئالا: واتا ڕەنگاوڕەنگی، لێرەدا مەبەستی جوانە.)(مودەریس، 1389: 67)

لە دێری چوارەم دا"خەفی":

لە ڕووی زانستییەوە مرۆڤ کە ڕۆحی دەردەچێت، کە دەمرێ ڕۆح بەرەو باڵایی و ئاسمانەکان دەبردرێت، لە بەرزایی دەبێت. زۆر سەرچاوەی زانستی هەن باسی ئەو حاڵەتە دەکەن کە لە باسی ئەو کەسانەی کە بەرەو مردن دەچن دواتر دەژێنەوە، جا ئەوە ڕاستی بێت یا خەون بینینیان بێت،گرینگ هەمووگێڕانەوەکان لەیەکدەچن " یان زۆرجار دڵ و مێشك بەیەکەوە نامرن "، واتا یەك وەسف کە شوێنێکی ڕەنگاوڕەنگ و ڕۆناك یا بۆنخۆش یاگوێ یان لە ئاوازەی خۆش دەبێت. یان زۆرجار بیستراوە کەلەسەرەمەرگ وتوویانە جادووگەر دەبینین یان مار واتا ئەوە دژ بەوەی باسمانکرد هەرچەندە ئەوە پەیوەستە بە چرکەساتی مردنەکە کە لە دین دا هەیە: کە فریشتەکانی "منكرونكير"دێن و بەپێ ی باوەڕی کەسەکە جوان یان ناحەز خۆیان نیشان دەدەن، هەرچەند وەسف و زانیاری لەو بارەیەوە باسکرێ هەر دێینەوە سەر: "ويسئلونك عن الروح قل الروح من امر ربي.الاسراء/٨٥." بەڵام ئەوەی باسکراوە ناوچەیەکی ڕۆناکەی پڕفریشتەی بەرێکردنی ڕۆحە، کەواتە ڕحی مرۆڤ کە پاك بێ و بەرەو "عليين"بڕوات، فریشتەکان لەوێ بەو پەڕی ڕێزەوە دەیگەیەنن.

لە دێری پێنجەمدا:"ئەخفا":

خۆش و نەشە، زوڵفی ڕەش بۆن خۆش وەك موشکی خوتەن.)(مودەریس، ١٣٨٩: ٦٧) لێرەدا دەکرێ بە ئەخفا لێکبدرێتەوە، چونکە سرور لەسەروو خۆشییە، نەشئە پلەی ئەوپەڕی هەستکردنی ڕۆحە بە باڵایی و ڕزگاربوون ودڵنیایی، گەیشتن بە مەعشوقی حەقیقی، کە خوایە. زۆر جار بیستراوە لە شیعردا کە باس لە زاتی خوا دەکرێ،

"ئەگەر دەربڕینەکەم گونجاو بێت " باس لەوپەڕی جوانی سیفاتی دەکرێ، کەواتە لێرەدا لە شاردراوە شاردراوەتر تیل نیشان بۆ جوانی و بینینی دەکات. سیفەتەکەش لەوچووە وەکو موشکی خوتەنە. کەواتە ڕۆح گەیشتە ئەخفا . گەیشتە شوێنی مەبەست. گەیشتە ئەوەی نهێنی شاراوەتر لە شاراوە هەست پێ بکا بگاتە دڵشادی و دڵنەوایی، ونەشئەو بەدەست بهێنێت. بە مەست بگات کە نوری خوایە. لەهەر هەموویان و هەریەك بە ئاستێ بە جۆرێ بەمەرامی دیار. ئەگەر ئەوانە بکەینە دەربڕی پێنج عورفە لەتیفەی نوربەخشی سۆفیەت، کەواتە (نوری هەموو شتەکان سەرەتا لەوەوە سەرچاوەی گرتووە، گەورەیی بۆئەو/سبحانه/ وەکو ڕۆناکییە دركپێکراوەکان نییە.) (الغزالي،١٩٦٨: ٤٧) لێرەدا ئەو هێلکارییە دەردەخەین کە نیشاندەری ئایەتی نورە:

دڵ و جەستەو ڕۆح و خۆشی و جوانی زاتی خوا ..هەمووی بەسەریەکەوە ئەو نوورانە ڕۆناکیان دەدەنەوە یەکتری هەروەك لە "ریساله المشکاه"دا هاتووە، چونکە لەو لەتیفانە نوری ڕاستەوخۆ بەردەکەوێ، کە ڕۆناکی تایبەتتر دەدەنەوە جیایە لەوەی ڕاستەوخۆ نەبێت.)قۆناغ بە قۆناغ جوانی و نەشئەی بینین و وەرگرتنی ئەو ڕۆناکیانە مەست و دڵشاد و دوور لە خەفەتیان ڕادەگرێت. ئەوە سەبارەت بە دەربڕینی لەتایفەکانم مردوون. چۆن زیندوو دەبنەوە ؟ کاتێ بە قۆناغەکان ڕەت دەبێ دەگاتە خاڵی مەی وەرگرتن بەمەش زیندوو دەبنەوە، بە نووری ئەخفا و هاوارو بانگێشت زیندوو بوونەوەیان لە ڕێگەی وشەی "حەی" دەردەخەن. ئەو هاوارکردنەی "حەی" وشەکە دەتوانین وەکو ڕەگەزدۆزی تەواو جارێ واتای "الحي" یەکێکە لە "أسماء الله الحسنى"، دووەم: واتا هەمان وشە دەروێشەکان و عاریفەکان لە هەلقەی زیکر یا موناجات و شوغلەو تەنهاییش بەکاری دەهێنن، سێیەم: واتا "حەی" واتا زیندوویەتی هاواری زیندووبوونەوە کە دوای بەرکەوتنی نورو وەرگرتنی مەی خوایی بووە. کەواتە یەکەم جار ئامادە باشی دڵ و جەستەو ڕۆح سیری خەفی، ئینجا بۆ ئەخفا و گەیشتنە خواو وەرگرتنی کاسەی مەی. دێینەوە سەرباسی یاران (وە ئیتمینان بۆ) تیل نیشان بۆ ئایەتی" یاایتها النفس المطمئنة"کەواتە شاعیر دەگاتە لیقای خودا. چونکە ئەو ئایەتە مەبەستی ئەوەیە کە ڕۆح بەرزدەکرێتەوە خوای گەورە وای پێ دەڵێت و دڵنیای دەکاتەوە .شاعیر دەڵێت: کە گەیشتمە ئەوێ وام پێ وتراو دڵنیابوومەوە و دڵنیایی تەواوم پێ بەخشرا، ئێستا ماوە بۆ یارانی تر (سەرمایەی نیشات دڵ حەزینان بۆ) نور و لای خواو بەسەرهاتی من بۆیان ببێتە سەرمایە کە بەنرخترین شتە بۆ دڵی خەفەتباران، یارانی ترم وەك لە "کتێبی"الروح" ی "ابن قیم الجوزی" ئەوە هاتووە، لە کاتی مردندا، کە مردووەکان بەهەشتی بن و بە قۆناغانە تێپەڕن لە جیهانی بەرزەخ دا کەیەکتر دەبیننەوە. ئەگەر هەمان ئاستی باوەڕداریان هەبێت پرسیار لە یارانی تری بەجێ ماو لە ژیانی دونیا دەکەن کەچۆنن، واتا دڵنیادەکەینەوە کە ئەگەر هەروا لە ژیاندا بن واتا ئەوانە هێشتا ئومێدهەیە لە بەرزەخ بیانبینینەوە، چونکە ئەگەر باوەڕدارییان بەو ئاستە نەبێت واتا باوەڕدارنەبن لەو بازنەیەی ئەوان نابینرێن. کەواتە نەفسی دڵنیا" موتمەئینە" ی من وەرن ئێوەش بەرەو ڕۆح بەرەو کاسەی مەی خوایی و دڵنەوایی مەکان و جوانی باڵایی خوا و مەنزڵگای یەکتاپەرستانەی ئیلاهی.

هێلکاری "پێنج لەتایفی نور": "ئێوانی ئایەتی نورو لەتایفی نور":

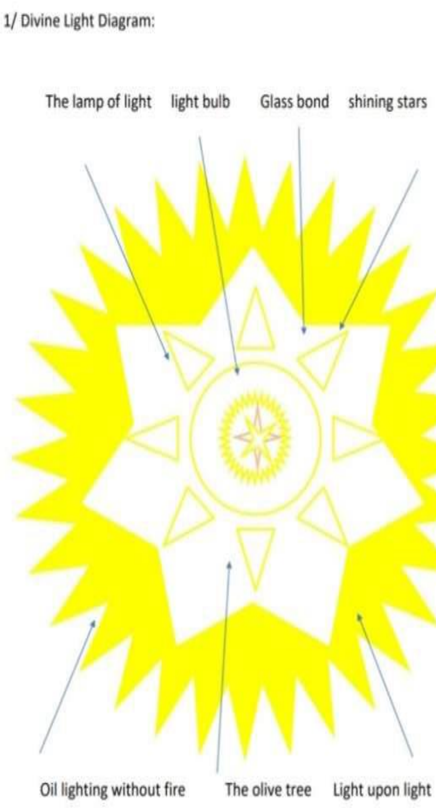

Abdulmajed(109: 2023

لە دێری کۆتاییدا :حەفتەم :

(جا مەولەوی لێرەدا ئەڵێ: ئەو لەتیفەی منە لە ئەنجامی دووری و بێ مەیلی یارا مردوون، سادەی پەی دەر پەی لەو مەیەم بدەرێ، با ئەو پێنج لەتیفەم زیندوو ببنەوە.) (مودەریس،١٣٨٩: ٦٨) دوای زیندووبوونەوەکەش (واتا ببنە هۆی متمانە کردنی دڵی یارانی تریش، ئینجا بە سەر مایەی خۆشی دڵی خەفەتباران.)(مودەریس، ١٣٨٩: ٦٨). کەواتە هەستی بە هەر پێنج قۆناغە نوورینییەکە کردووە، "دڵ وڕۆح دەرچوون و سرورو نەشئەو بۆنی خۆشی زوڵف. " جا ئەوە بەهەس بووبێ /تەشەهود وسەیر"چوون بەرەو،بەخەو بووبێ، بە ڕۆیشتن بەرەو مەرگ بووبێت. شاعیر وێنایەکی لەوپەڕی جوانی ئەو قۆناغانەی کێشاوە، کە بتوانێت لەو دژیەك و پێچەوانە بوونەوە واتا لەمردنەوە بۆژیان و بۆ ژیانی ڕۆحانی تر، لە ژیانەوەی ڕۆحەوە بۆهاتنەوەی بۆ ناو جەستە، بەندبوونەوەی ڕۆح لەناو جەستە بەڵام بە ئارامی و شادمانی.

شاعیر مەیگێڕ دەدوێنێت:" ئەی پەی دەر پەی " پێکێکم بەرێ، ئەوە لە ڕۆحانییەتی دیندا هەیە، کە خوای گەورە لە بەهەشت مەی بداتە بەهەشتییەکان "وسقاهم شرابا طهورا.الانسان/٢١"بە کاسەی تایبەتی خۆی. مەست دەبن و تا هەتایە هەست بەناخۆشی و ئازارو سەرئێشەو تینوویەتی و خەواڵوویی ناکەنەوە، هەروەها کاسی دەستی موبارەکی پێغەمبەریش "د.خ." لەسەر حەوزی کەوسەر، ئاوی کەوسەر دەداتە بەهەشتییەکان. وەکو مەیەو ئەویش خۆشنشودی مەستبوون و ئارامبوونەوەی هەتاهەتایی هەیە .

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n1y2026.pp225-242

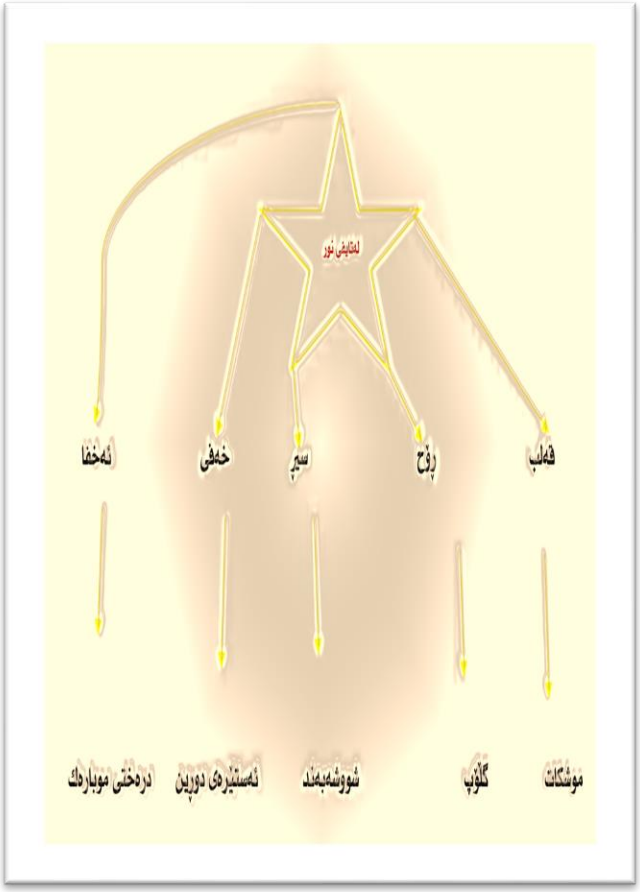

٢. نموونەی شیعری "یا شێخ هەرگاوان":

یا شێخ، هەرگاوان مەیلــــــەکەی لەیلێ   سەر بە ســــــــەر وەگیان هەرزانە خەیلێ

جۆشی کوورەی مەیل دڵ ستـــانیەن   دەواش هــــــەوای فەرد زمســـــــــتانیەن

ئۆسای بلووربەند پەنجەرەی کــــــاوان   ئاینە ســــــازیش وست ئەو شـــــەتاوان

وەروێ بەرد ئەوبەست گرد گوزەرگایێ   دووی ئازیـــــــــزشـــەن دڵ ئاهـــەرایێ

های نە، دڵ لوا و ئامــــــــاش پەی نیەن   مەکیانەش پەی چێش نەســـــیم کۆ شییەن

نەسیم پەنجەی پات ئەر ســـــەردی کێشان   بدارەش نە تــــــۆی دڵ دەروون ڕێشان

شۆن هەی نەی سەروەخت،سازان پەی دەلیل   جە هەر ســــــەربەرزێ هەرسی دیدەم میل

بشۆ چۆن یاوای وەی دووی ســــــەردەوە   بێ پرسا بناڵ وەی دوو فـــــــەردەوە

باڵاخانەی چــــەم دیوانەکـــــــــــــەی تۆ   بانەناو وە گڵ ئاســــــــــانەکەی تۆ

تـکەش عاجــزکەرد خەیـاڵت تێشــــــــــدا   ئازیز بۆ جارێ پا بنیە پێشدا(مودەڕیس،١٣٨٩:٥٩٦)

لەخوێندنەوەیەکی عاریفبینانەی قەسیدەکەدا: هێمنییەکی ئارامکەرەوە لەڕادەیەکە بگرە تا ترس و تۆقینە، کە ئەمانە هەموو ئاماژەن بۆ تێپەڕبوونی بە مەنزیلەکانی "خوف، طمانینە، تبصر،مەعریفە "وەکو ئەوەیە زەمەن بوەستێ و هەست بە چرکەکانی بکرێت، وەکو وەیە ژیان لە چرکەکان بگوزەرێت لە شاخ و لە بەرزاییدا شۆڕبوونەوە بۆ تەختانی بۆ دۆڵەکان، وێنایەکی هێمن:

١.تەنها کەسێکی وەستایە، کە تەجەللای زاتی خودایە لەوشوێنە کاردەکات

٢.دڵی شاعیر ئامادەباشی هەیە و دەکوڵێت.

٣.شنەی نەسیم بە خەرمانەی کارمایی دەوری هەرشتێك دادەنێن.

٤.جوانترین دیمەن لە ناوچەکی شاخاوی کە خەڵکی لێیە یان نا، بەڵام ئەو هەست بە کەس ناکات. ناو خانوویەك کە لە دەرەوە دەڕوانێت. جوانترین بەمرۆڤ کردن شنەی نەسیم.

دەرەوە شووشەبەندە وەك/ ئاوێنە / ڕێگا سەهۆڵ/ کش وماتی "سکو" .

١. کارمای زیندوو و هێزی عیرفانی: کاتێ بەناو سەدای ئەو ئیلهام و وێنای ئەو شیعرە دەکەوێتە دڵێکی بیناو هزرێکی گەشەوە، بێ گومان قەسیدەیەکی نەك ئاسایی نییە بەڵکو تەواو وێنایەکی تەلیسماوی ڕۆحی خوایی لێوە دەبینرێت، کە لە سەردەمی ئێستادا بە جوانی و تەکنیك و وێنایەکی وێنەکێشراو بەدی دێت.کەنەك هەر شان لەشانی بیری گەورەترین بەرهەمە بەدیهاتووەکانی فلیمە سینەماییەکانی "هولیوود"و جیهاندا بەڵکو لەوەیە کێبڕکێشیان لەگەڵ دا بکات، لەدیمەنی ئێستاتیکی و عیرفانی و ئەو کارما پۆزەتیفییەی کە دەیدات، کارمایەکی ئارام، بەڵام ترسێکی دڵرفێن، کە هزروسۆز ڕادەکێشێت لەدیمەن و تەلیسمە پرشنگدارەکانی تێرنابین، وێنایەکی ئەفسوونی لە ڕێگەی بستێکی ناسکی سروشتی گوندنشین، کە نەك هەرهۆکارە سروشتییەکەی سروشت، بەڵکو لەجەرگەی شاخێك و باڵەخانە یا خانوویەکی چیایی: " لە دڵۆپەکردنەوە دەست پێ دەکات و هەر بەباسی دڵۆپەوە کۆتایی دێت. دواتر وەکو شاعیرانی بەرزی خۆمان و دەوروبەر بەدەسپێکی عەشقێکی مەجازی دەست پێ دەکات. بەجۆرێك شاعیرجوانی ناسە کە جوانی لە قووڕدا دەبینێت، بۆیە دەڵێت: (قوڕاوێك بەگیانی خۆم بگۆڕمەوە هێشتا کەمە). کەواتە لێرە قووڕاو قووڕاوێکی ئاسایی نییە، ڕاستە وەهادەردەکەوێت، بەڵام ڕاستەقینەییە. چونکە ئەو قووڕاوە سەرچاوەکەی ئاوی بارانە ئاوی بارانیش گوزەری بە ئاسماندا کردووە کە شوێنی تەجەللای خوایە، "هاتنی خوا بۆ ئاسمانی زەوی پێش نوێژی بەیانی "لە ئایینماندا هەیە، کەواتە ئەو بارانە پیرۆزەو لە ئاسمان بە پلە پەك و لە خانەکانی هەورامان وتەکەی پڕ پەرستنی بێ گەرد و زانست گەیاندنی گەورە عاشقانی خواو بن میچی شوێنەکەو بەرزایی سەرخۆی بە پلەی دوو و سێ و چوار دادەکەنەوە، کە نمیچەکەش هەر موبارەکیەتی هەیە، چونکە دایمە لە ژێریدا خوا پەرستی دەکات هەروەکو "شوێنی سورەتی کەهف کە دەخوێنرێت ڕۆناکی پەیدادەبێت ودەگاتە کەشکەشانی ئاسمان " ئەمە چ جای ناوچەکەو خانەقاو شێخایەتی و خەون و کەرامات وبەسەرهاتی خەونی "مناڵە نەخۆشەکەی شێخ عوسمانی سیراجەدین بە" پێغەمبەر "د.خ. " و"ان لله ملائکة سیاحین یلتمسون مجالس الذکر". و"لا یعقد قوم یذکرون الله الا حفتهم الملائکة، وغشیتهم الرحمة،وذکرهم الله فیمن عنده."/رواه مسلم.": فریشتە لەدەوری حەلقەی خواپەرستی کۆمەڵاتێك کۆدەبنەوە .کەواتە ئەو قووڕاوەی کە لەلای خۆشەویستەوە دێت قوڕاوێکی ئاسایی نییە، شاعیر بۆیە لە

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n1y2026.pp225-242

بوونی دڵۆپە زویر نییە دەیکاتە بیانوو. وەك لە سەرەتادا هاتووە (مەولەوی جارێکیان لە خانەقای تەوێڵە میوان بووە لە باڵەخانەکەی سەرچەمەکە دابەزیوە کەدیوەخانی "شێخی بەهائەددین " رحمە اللە علیە بووە،کات زستان و دنیا تەڕوتووش بووە و ژوورەکەی مەولەوی دڵۆپەکەی کردووە .مەولەویش بەم چەند دێرە شیعرە داوای لە شێخ کردووە کە بانگوشێك بنێرێ بانی ژوورەکە بگێرێت)(مودەڕیس،١٣٨٩: ٥٦٤) ئەمە وەکو ئەوەی بۆ شێخی ناردبێت، لەمەدا جوانی شوێن و کاریگەری کەش و سروشت و ناوەندی سوکنا و ئیلهامی دانانی سەرەتایی قەسیدەکە، ئەمەسەبارەت بە دێری یەکەم. "ئینجا ئایا شێخ، شێخە یان مەبەستی یەزدانە."

لەدێری دووەم یشدا کاتێ مەولەوی دەڵێت: (یا شێخ قوڕاوێك کە بە هۆی مەیلی لەیلێوە بپرژێ لە گیانی دڵدار، ئەوەندە بە نرخە ئەگەر سەربەسەر بیگۆڕیتەوە بە گیانی خۆی هێشتا بە هەرزان دەستی کەوتووە، کەواتە من لە دڵۆپەکردنی ژوورەکەم زویرنیم و هەرکردوومە بە بیانوو بۆ ناردنی ئەم چەند شیعرە.) (مودەڕیس: ٥٦٤) وەکو باسەکەمان ڕوونکردەوە، بەو پێ یە مەولەوی کارمای پۆزەتیف وەردەگرێت دەردەخات و دەیبەخشێتەوە هەتا خوێنەر هەر لە جوانی سروشتەوە بگرە هەتا دەگاتە وێناکردنی ڕۆحانییەتی خۆی بۆ تەنە بێ گیانەکان، وەك دەزانین لە یاسای کارماشدا بێ گیانیش وزە دەدەن. بەتایبەت کارمای خێرمەندی " خوا سەرچاوەی هێزو یسبح بحمدە والملائکە " ئیکۆفیمینیزمیەت و خۆشویستن و ڕێزی سروشت هەتا قوڕاویش چونکە بەشێکە لە زەوی دایك ". لەدێری سێیەم دا: (ئێستا کاتی جۆش سەندنی کوورەی خۆشەویستییە، کە دڵ لە ئینسان ئەستێنێ و ئەو کەف و کوڵە بەهەوای شیعری باسی زستان کردوو دائەمرێتەوە.)(مودەڕیس،١٣٨٩: ٥٦٧) کەواتە دژیەکێکی کت و متی دەرخستووە، *جۆش /زستان، بای ساردی زستان / کورە) دیسان سروشت تێکەڵ ی باسەکەدەبێەوە و جێ دەستی دەبێت، چونکە زستان و ساردیەکەی هۆکارن بۆ مان. هۆکارن بۆ ساردبوونەوە نەك هەرئەوە بەڵکو دەواشن/ چارەسە رسازن. دەوا یەك لە مەنزیڵەکانی عیرفانیەتە، کارما لە ئیکۆفینیزمیەتیەکی ئیستاتیکی چارەسەرساز وەردەگرێت. .دژیەکەکان جوانیان بە دەربڕینەکە داوە، کەواتی جوانی بەسەر جوانییەوە زیادکردووە:

لە قووڕاوەوە باسی گیان دەکات، لێرە بەرجەستە دەبێت، دەڵێت: دڵم، بەڵام دڵم لێ دەستێنێت. کوورەی جۆش سەندووی خۆشەویستی دڵی لێ دەستێنێت، بەڵام دەوای چارەسەرییەکەی هەوای ساردی زستانە. تا ئێرە گیان و دڵ ئامادە بووە، لە گۆڕینەوە بە قوڕاوەکە و لە دامرکاندنەوەی دڵ بە با ساردەکە واتا کت وماتی و دیتنی قوڕاو بۆبای سارد: هێمن هێمن بە ناو باسەکەدا قوڵدەبێتەوە. ئامادەباشی دەکرێ کە ئەوان شنەیان هەیەو پیرۆزن، "بای سارد زۆر جار وەکو سەرچاوەی کاری نێگەتیفی بەکاردێت. هەر خۆی لە قورئانی پیرۆزدا هاتووە "*ریح صرصر " بەڵام ئەمەی باسی دەکات نەسیمە کەواتە خێرمەندییە و "*ریح وریحان " دەکەوێتە باسی جوانترین تەجەللای خوا .سکونیەکی بێ ڕادە ئارامبەخش دەبەخشێ کە لەو تەجەللایە دەوەشێتەوە. لە دێری چوارەم دا : لە ناو قووڵایی ئەو هێمنی و تەجەللایەوە ئارامەوە لەلایەك لە بێ دەنگی سووتانی دڵی مەولەوی لە ناخی خۆیەوە بەرەو سەرتر بنیچ و لەویش بۆ پەنجەرەکان بۆ نەسیم و لەوێشەوە بۆ بینینی تەجەللایەکی تری خوا بۆ دەرەوە تر: شاخ و دواتر دەشت و چەمەکان). کاتێ دەڵێت: (وەستای شووشە تێخەری پەنجەرەی شاخەکان دەستی کرد بە دامەزراندن بەسەر چەمەکانیشا، مەبەستی ئەوەیە ئەوخوایەی کە چۆڕاوگەی ئاوی سەرشاخ و ئەشکەوتەکانی کرد بە سەهۆڵ چەمەکانیشی مەیاند.) (مودەڕیس،١٣٨٩: ٥٦٧). لە جوانی ناخەوە بۆ جوانی بوون بۆ خودا بۆ نیشاندانی تەجەللای دەسترەنگینی و وەستایەتی ئیستاتیکی لە جوانترکردنی وەرزو سروشتەکە. وێنای بوونی سەهۆڵ و مەزنی بەستنی بەفرو درەوشانەوەی بۆ مەیاندنی ئاوی چەمەکان وبەستنی و بە ئاوێنەکردنی و پرشنگدانەوەی. دامەزراندن جوانترین دەربڕینی ئەو بەیتانەیە چونکە ئەو سەنعەتکارییەی کە لەو بەستن وشێوازەیەوە دەرکەوتووە تەجەللای خوایی یە لە شاخ تاچەم و کردنی ئەویش بە ئاوێنە، دەمانباتە شیعرەکەی "پیرەمێرد"کە دەڵێت:

(هەموو پێچەکلووی بەفرێك فریشتەی خوای لەگەڵدایە

فریشتە کەوتە ناومان بۆیە وا ئاشوب وهەڵڵایە)(پیرەمێرد:٢٠١٦)

هەرچەندە لە نیوە دێری یەکەم دا ئاماژەیە بۆ فریشتەی خوا "میکائیل " "س.خ."کە بەر پرسە لە باران و بەفرو کرێوو ئەوەی پەیوەستە بەو بابەتانەوە، بەڵام مەولەوی دوور تر دەڕوات بەرزتر موبارەکتر لەبن نەهاتوو :بەرەو خوا بەرەو تەجەللای خوا کە لەو کەشەدا هاتووە. وەکو وەستا وردەکاری جوانییەکانی بەفر و بەستن و دیمەنەکانی کردووە، هەرچەندە وەکو پیرەمێردیش دەڵێت: خۆی هەر خوا یەکەمینە لەو مەسەلەیە، چونکە فریشتەکانیش بێ ئەمری خوا کارناکەن (کل یسبح بحمدە والملائکة من خیفتە " و "وقضي بینهم بالحق وقیل الحمدللە رب العلمین "هەندێکیان تەنها لە ژێر عرش تا دەمرن، لە ژێرکەعبەی پیرۆزە ئاراستەی سەروویان تا عەرش هەمیشە لە ژێر فەرمایشتی کامڵی ئەودان. چونکە لەلایەك :یەك لایەنە خێرمەندن و نورن و ئەوەندە ناسکن بەرگەی هیچ شەڕوئاشوب و ناحەزی و هەتاوێنەی ناشیرین و ئاژەڵانیش ناگرن. بۆیە خێرمەندی هەمیشە ئەو جۆرە کارمایە دەدات وردتر تەجەللای خوا وەکو وەستاو کاری شووشەبەندی بەفرینی شاخەکان لەو بەرزاییەدا، سپی کە هەر نیشانەی پاکێتی و خێرمەندییە، نوورانییەتی تەجەللاییەکەش پرشنگ و درەوشانەوەی چ هزرێك سەرسام ناکات؟ دیسانەوە وێنەیەکە ئارامترو لەهەمان کاتدا جۆرێکی تری لە هێزبەخشین و دڵ بەرزییەوە دەرخستووە کە کەم لە شیعری تردا ئەمە دەبینرێت. ئینجا لەو دامەزراوە ڕۆحی و تەلیسماوییە بەرەو ناو جەرگەی ناوچەو دیمەنەکە، کە لە دێری پێنجەم دا دەڵێت: (بەفر ڕێگاکانی هەموو داپۆشیوە، دڵ ئەگەر تاقە ڕێگایەکی بێ بۆ لای یار بریتیە لە دوکەڵی هەناسەی کە هەڵی ئەکێشێ لە تاو دووری ئەو.) (مودەڕیس، ١٣٨٩: ٥٦٧) سیمای بەفر هەموو ڕێگاکانی داپۆشیوە و تەنها تاکە سەرچاوە هەناسە ماوە، ئەگەر دیسانەوە یار مەبەست خوا بێت. کەواتە دوودی هەناسەی لە دڵ و سینەوەی دەچێتە عالەمێکی دوور کە یار لەوێ بێت .وەکو شیعری "نالی"دەڵێت:

"تاسونبولی زوڵفت لە نیهادی قەدت ئاڵا

من دوودی هەناسەم گەییە عالەمی باڵا"

لێرە ئەو پرسیارەش دێتەپێش ئایا دیسانەوە مەیلی لەیل باس دەکات و دەردەچێت بۆ عیشقی مەجازی؟ لە بێهێزیەکەیدا کەمرۆڤە و چیتر بەرگەی ئەو تەجەللاییە ناگرێ؟ وەکو پێغەمبەر "موسا "س.خ. "کە خوای گەورەی لە تەجەللای بۆ کێوی تووڕ بینی بووراوەوە ؟یان بوون تەجەللا کە ئەو بەشەیەتی و پیرۆزی دەکات و جوانییە تەلیسماوییەکەی نواندووە .

٢.چەسپانی عاریفانەی دڵی شاعیر:

لەدێری شەشەم دا: لێرەوە مەولەوی ئەکەوێتە قسە لەگەڵ خۆی و ئەڵێت :(نەکەی دڵ بنێری، چونکە دڵ هاتوچۆی بۆ نییە، ئەی نەسیم بۆ کوێ چووە، ئەو بانگ کە بێنێرە.)(مودەڕیس،١٣٨٩ :٥٦٧) دڵ چەسپاوە "ئارامە "جۆشدەدات، ناتوانێت دەرچێت. بەتایبەت لەکاتی خواپەرستیدا دڵ گردەسێنێ و جێگیرتر دەبێت. بۆیە بە

نەسیم دەڵێت تۆ ئەو کارە بکە.ئاماژەیەکی ڕوونە بۆ مەنزیلەکانی"حب ،عشق ،سکر،صحوا،ایصال، دواء، ارادە،وجد ".

لە دێری حەوتەم دا: نەسیم بانگ دەکاتەوەو پێی دەڵێت: (نەسیم ئەگەر پەنجەی پێت سەرمای بووە بیخەرە ناو دڵی دەروون برینداراەنوە با گەرمی ببێتەوە. مەولەوی لێرەدا وردەکارییەکی جوانی کردووە کە نەسیمی شوبهاندووە بە مرۆڤ کە بەسەر بەفرا بڕوا پێی سەرمای ئەبێ، نەسیمیش کە بە سەر بەفرا بوەزێ دیوی سەر بەفرەکەی هەوای ساردی بەفرەکە وەر ئەگرێت.)(مودەریس،١٣٨٩: ٥٦٧) جوانی ئەو نمونەیە لە قەسیدەی نازك تەدارەك هەیە "گوڵ چون رووی ئازیزنەزاکە پۆشان". و هەروەهاش لە لاواندنەوەی بۆ خاتوو عەمبەری خێزانی "چون مانگ شێوەی توی پێوەن"کەواتە ئەو شێوە تایبەتیەی مەولەوی لە بابەتی ڕەوانبێژی لێکچواندن، تایبەتەو وەکو من پێ ی بزانم ئەو شێوەی لیکچواندنە لە شیعری کوردیدا کەم وێنەیە.و لای ئەوە: دواندنەکەش وێنەکەش هەردووکیان قەسیدەکە لە تەنزو سەدای عیرفانی و کارمای ئیستاتیکی ناوەستێنن وێنایەکی تەواوکەری جوانییەکانە کە هەمیشە سپێتی هەڵم و بە پەڵە هەور بوون لەو ساتە سەرما تایبەتیانەو پلانەدا جوانی نەسیم بەسەر بەفرەکە دەردەکەوێت و ڕێ دەکەوێت و وەکو هەورو هەڵم دەڕوات بەسەر سەهۆڵدا، کەواتە ئەو پەیامبەرەو بە مرۆڤ چوێنراوە. کەواتە دیسانەوە لە تەجەللای خوایی دا هەموو هەستیارن هەموو وێناوجوڵەکان کارما دەبەخشن. هەموو هێزو ڕۆحیان هەیە.

لە دێری هەشتەمدا: وێناعیرفانییە ئیستاتیکیەکە تا ئێرە وتمان لە تەجەللای خواو سروشت و لێرە سروشت و فرمێسك تێکەڵ دەبن تێکەڵیەکی تەواوکەر وکاتێ شاعیر دەڵێت: (ئەگەر لەوە ئەترسی ڕێگات لێ ون بێ، مەترسە، چونکە ڕێگاکە نیشانەی هەیە. لەم زستانەدا فرمێسکی چاوەکانم لە هەموو بەرزاییەکا نیشانەیەکی داناوە بۆ ڕێ بەدی کردن.)(مودەریس،٥٩٤:١٣٨٩) لەهەمان کاتدا (ئەکرێ بەو شێوەیەش مانای لێکبدرێتەوە:

ا.(کزەی نەسیم داویە لە فرمێسکەکانی چاوم و بوون بە سەهۆڵ و چلورە و وەك میل داچەقیون، ئیتر ڕێبوار ڕێ گوم ناکات.")، (مودەڕیس،١٣٨٩ :٥٩٤) دیمەنێکی جوانی کۆد و هێمای ژیان نیشان دەدات، بۆ ناسینەوەی ڕێگا.

ب. بەرکەوتنی نەسیمی سارد، بەرکەوتنی تەجەللای خوایی کەلە سەرووی ئەو شوێنە هەبووە بۆ پەنجەرەو شووشەبەندەکان.دیسانەوە ئەو وێنە ئەفسوونیە خەیاڵ ئامێزە تەجەللاکە بەواقعیەتی دەکات. دارنیشانەکە مانای ژیانە، تا ئێستا مانای بوونی مرۆڤەك بوونی ژیانە لەوشوێنەدا، پارێزراوین با کەسی تر نزیك شوێنەکە نەکەوێ "مەسکون "ییەت دەردەخات. هەروەکو لە ئایەتی:" لیس علیکم جناح علیکم ان تدخلوا بیوتا غیر مسکونة.النور/٢٩"، یان ڕێبوار ڕێ گوم ناکات، ڕێبوار کێ یە؟ ئەو پرسیارە دێتە پێش،چونکە عارف لە ڕێگادایە،و ئایا ئەوە ڕاستە دارەدەستی تەلیسماوی هەمیشە مانای هێز و کەسێك هێزێکی لێ بەرزبێتەوە دەشێت واتای ئەوەش کە ئەو ناوچەیە بروسکەی تەجەللایی لێی دەدات و دەبریسکێتەوەو هێز دەبەخشێت .کارمای پۆزەتیف دەبەخشێت. نمونەی عەسای موسا "س.خ." بەمەش جوانترین وێنای ئیستاتیکاو خەیاڵ و تەجەللا بەیەکەوە کۆدەبێتەوە ئەو دارە جیاوازە چونکە چەسپاوە، ئەگەرچی بەوەرزیش دابنرێت لەڕووی تەمەن و زەمەنەوە.

٣.ئاوێتەبوونی سروشت و مرۆڤ لە پلەیەکی باڵای عیرفانیەتدا:

لە دێڕی دەیەم ویازدەهەم دا: (باڵەخانەی سەرچەم کە دیوەخانی تۆیە بانەکەی بەخاکی بەر دەرگەتان سواغ دراوە، کەوتووەتە دڵۆپەکردن و بەهۆی ئەوەوە ناتوانین لەسەر ئوسووڵی تەریقەتی نەقشبەندی خەیاڵ لە تۆ بکەینەوە تیایا و "ڕابیتە"ت بکەین، جارێك تەشریف بێنەو پێیەکی پیابنێ با دڵۆپە نەکا و بتوانین خەریکی بیرکردنەوەکەمان بین . ئەمە مەعنا دیارەکەیەتی، بەڵام مەولەوی مانایەکی لەوە وردتریشی مەبەست بووە کە ئەوەتە : باڵە خانەی چاوی دڵدارەکەت کە دڵی دیوەخانی خۆتە و هەمیشە تۆی تیایت و بانەکەی بە خاکی بەر دەرگاکەت سواق دراوە –مەبەستی لەوەیە گوایا هەموو جارێ پێی ئەنایە سەر چاوی تك تك فرمێسکی لێ ئەڕژێ، لەبەر ئەوە وێنەت لە ناو چاوما عاجزبووە چونکە کە چاو ئاو بکا وێنەی هیچ بە سافی وەرناگرێ سا ئازیز پێ ناسکەکانت بنێ بە سەر چاوەکانما با دامرکێن و فرمێسك نەڕێژن .)(مودەڕیس، ١٣٨٩: ٥٩٤-٥٩٥) لە هەندێ نوسخەدا شیعری یەکەم لەم دوو شیعرە بەم جۆرەیە:

باڵەخانەی چەم دڵ دێوانەکەت
بانەناو وەخاك سەر ئاسانەکەت

(واتا باڵەخانەی سەرچەم کە هی دۆستە دڵ بۆ شێت بووەکەتە، وە بە پێی مەعنای دووەم باڵەخانەی چاوی ئەو دۆستە کەدڵی شێت بووە بۆت ...تاد) (مودەڕیس،١٣٨٩: ٥٩٥) دەشتوانین بڵێین کە خوا تەجەللای کردووە ئەو خاکە وکانیاوی دەبێتە سەرچاوەی خاکێکی پڕنووری ئیلاهی، ئێستا ئێمە سواغمان پێ داوە. لە کاتی دڵۆپەدا، چونکە پێشتر دەڵێت: خوا وەکو وەستای پەنجەرەو ئاو لەو چەقی ناوچەیە تەجەللای کرد بۆیە بەو تەجەللاکردنەش بۆ دلۆپەکە دەکرێت، بۆیە دەڵێت: پێی پیابنێ. ئەمەش دوو لێکدانەوە لەخۆ دەگرێت:

١.واتا بۆ چاوەکانتەو نورو تەشەهودی هەیە خوا ی پێ دەبینێ.

٢. دەشکرێ بۆ داڕمان بێت وشەهید بێت و ڕۆحی بگاتەوە خودا.

٣. یا تەواو وەکو دەروازەی پەیوەندی بە ئاسمانەوە هەبێت. هەروەکو مەنزیلەکانی"مکاشفة، توحید"ی لێوە دەدۆزرێتەوە کە شاعیر تێپەڕبووە لێیانەوە. ئەگەر بە لێکدانەوەی دووەم بێت، داوای تەجەللای خوا دەکات، بۆ شیفای چاوی. واتاکەی قوڵترە لەوەی تەنها بێتە ماڵەکەی سەرباڵەخانەکە. بۆیە هەموو جارێك پێنراوە بە چاوی دەیەوێت پێ ی ڕەحمەتی بە چاوی دابنێ، تا دیسانەوە ئەویش لە پێناو دیاری مەبەستەکە بۆکراوەهکەی کە بۆ ئەوەی وێنەکە بەجوانی ببینێتەوە. کەواتە لە کۆتاییدا دەمانگەیەنێتەوە سەرەتاوە ئەو دیمەنە هەمووی لە خەیاڵی و لە چاوی کەسەکە وێنەکە ڕۆحانیە ڕاستە شوێنەکە بیارەی هەورامانەو وەرزەکە زستانە، دڵۆپە، هەر شتێ دارەدەست بەڵام هەمووی و تەجەللاکە دەتوانین لە چاویدا بخوێنینەوە. واتا بەسارەت وبەسیرەت بینی، کەواتە(" دڵۆپە، خانوو،داردەست،فرمێسك،لێڵ بوون، ") لەلایەکی ترئەوەمان بیرنەچێت وێنەیەکی زەمهەریری لێ دەبینرێتەوە، کە مرۆڤ ناتوانێت خۆی تیادا بگرێت و دەیبەستێت، بەڵام لێرەدا خێرمەندییە. جۆشدانی دڵی پاکی بەرەو خێرمەندییەکەی بردووە. دوای هەموو ئەمانە لەو داواکردنەی پێ لێنان لە چاوی دەمانباتەوە سەر ئایەتی"یوم یکشف عن ساق. القلم /٤٢" و (نورێکی گەورە دەردەکەوێت .) (تفسیر ابن کثیر) هەراوگرووتینی ڕۆژی قیامەت کە خەڵك سوجدەدەبەن.تەنها ئەوانەی کە باڵایان ڕەق دەبێت و ناتوانن بچەمێنەوە سوجدەبەرن. بۆیە دەکرێ بڵێن لەو کات و ساتەدا مەولەوی دەیەوێت سووجدە بە پێڵووی چاوی ببات کە زۆر پێ ی گریاوە لەترس و پەرستن و خۆشەویستی خوادا. سەرتاپای واتای هۆنراوەکە،لەو هێلکارییەدا دەردەخەین:

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n1y2026.pp225-242

دوای ئەم ڕوونکردنەوانە مەولەوی وەکو شاعیرێکی عارف دەسەلمێت، کە پەنجەمۆری ئەدەبی عیرفانی خۆی پاراستووە. کە لەم هێڵکارییەی پەنجەمۆری عاریفانە ی دەردەکەوێت:

ئەنجام

١.عیرفان: وەکو بەرنامەیەکی ڕۆحانییە و پەیڕەو و پرۆگرامی تایبەت بە خۆی هەیە لەنێوان ئەو کەسە جێبەجێدەکرێ کە بە سالك دەناسرێ لەڕۆیشتنی بەرەو خودا، دەبێت عارف بەزانینی سەرجەم ئەو نهێنی و کلیلی کۆدەکانی مەنزیلەکانی لادەبێت .کەواتە پرۆسەکە لەلایەن عارف و چوونی بەرەو خودادا جێبەجێ دەبێت، ئەمەش هەندێ جار ئەو کەسە بڕیاری ئەو کاروانییەتییەی دەدات و پێشڕەو /"مورشید" سەرپەرشتیاری دەبێت هەبێت، هەندێ جاریش دەشێت کەسێك وەکو بەهرەیەك خۆی لەگەڵ خودادا پەیمانی عیشقی هەبێت. دەرکەوتن و زانینی ئەمەش بەهەر شێوەیەك بێت لە ڕێگەی ئەمانەوە یە :"کەرامات، ڕوئیای چاك،کەشف و تەشەهود واتا بینیی نووری خودایی.

٢.لە ڕێکردنی کاروانی بەرەو خوداییدا "سالك "وەکو لە سەرچاوە دایکانەکاندا هاتووە: " دەبێت سەد مەنزیلە ببڕێت، کە "دە"بەشن ئینجا دەبێتە عاریف، سەرجەم ئەو دە بەشە هەریەك دە دەرگای پاکبوونەوەو بەرزبوونەوەی ڕۆحی بۆلای خودای هەیە، تا ئێستای بەدوا داچوونی من تەنها بینیبێتم لەدەوری حەوت مەنزیلە یەك باسکراوە، بەڵام کە قووڵدەبینەوە بەناواخنی ئەو زانستەو بەپێی سەرچاوەی " منازل السائرین" ی "الهروي" لە ئەسڵدا سەد دەرگان. تادەگەنە دوا دەرگای یەکتایی و "سالك" سلوکی عارفانە وەردەگرێت و بەتەواوەتی دەبێتە عارف.

٣.عارف وەکو ئاماژەمان بۆ کرد، کە مەرج نیە هەر بزانرێت ئەو کەسە عارفە، مەرج نییە مورشیدی هەبێت " لێرەدا بوونی ئایەتەکانی قورئانی پیرۆزو ئیقتیداکردن بە فەرموودەی پێغەمبەر "د.خ." ڕۆڵدەبینن. بەڵام کەسێکی خێرمەندو خاوەن کارمای پۆزەتیف دەبێت. و لەهەموو بارێکدا بە سەرچاوەی یەکەمینی جوانی کە خودایە ئاشنایەو لە جەمالیەت و جەلالیەتی ئەو تێگەیشتووەو بەرای زاناکان بە حەزرەتەکانی ئیلاهی گەیشتووە تادەگاتە پلەی ویلایەت و تەشەهودو کەشف یا ڕۆئیای چاکەی بۆ مەیسەر دەبێت.

٤.دوو جۆر عیرفان هەیە "خێرمەندی و شەڕانگێزی " یەکەمیان کارما لە سەرچاوەی یەکەمینی جوانی وەردەگرێت کەخودای یەکانەیە و دووەمیان کارمای شەڕانگێزی لە هێزی شەڕو شەیتان و تاریکی وەردەگرێت یا لە کرۆکی مرۆڤی بەخوداوەندبوو/تألیهیة: ئەو مرۆڤانەی خۆیان بە خودا دەزانن .کە دواتر کێشەی دەروونی و پەشیمانی و نەخۆشی دەماری بۆخۆیان و مرۆڤانی تر دەنێنەوە.

٥. ناواخنی هزری دیوانەکە و کتێبەکەی "عەقیدەی مەرزیە" ی مەولەوی بەبیری شاعیری عارف و لێکدەرەوەکەشی کە مودەڕیسە زیاتر نەك کەمتر، سەرجەم بیری کتێبە دایکانەکانی زانستی عیرفانی وە تەسەوف و ئیلاهیاتەکان و ڕۆحانییەکانی سەرتاسەرییەو جیهانبینییەکی جیهانی زانستی عیرفانییەتی تێدادەخوێرێتەوە. بەمەش شان لە شانی گەورە سەرچاوە باڵا دایکانەییەکان دەدات, لەلایەکی تر بەڵگەی دروستی شارەزایی و زۆری موتالای شاعیرو ڕۆشنگەرییەکەیەتی کە پێیان دەڵێت لە چ ئاستێکدایە.

٦. ڕۆڵی "مەلا عەبدول کەریمی مودەریس" لەلێکدانەوە و ناساندنی ئەو بیرانەی شاعیر، بگرە ئیلهامێك بووە. جگە لەو هێزو ڕۆشنفکرییەتەی، کە لە ئەنجامی هەوڵەکانی بەدەستی هێناوە بەجۆرێك "چونکە باوەڕی یەکتاییە و لەسەر فیترەتە " ناتوانرێ ڕووبەڕووی ڕەخنەو کەم و کووڕی بکرێتەوە، بەڵکو چەپکێکی لە بیری ئەو لە هەر قەسیدەیەك پچڕیوە،و لە گوڵدانی نوریی مەعریفەی خۆیدا، بە شەبەنی باوەڕو کارمای عیرفانییەتی خێرمەندی یەوە لەلایەك ،و لە هەستی ئیستاتیکی پۆزەتیفی

ئیلاهی دڵی خۆیەوە بە دانە مرواری مەنزیلەکان چەپکی کردووە و پێشکەشی خوێنەری کردووە.

سەرچاوە:

قورئانی پیرۆز.

حەبیبی، هادی، (٢٠٢٤)، غەزەلی وەفایی و چوار رەگەزی مەعریفەتی، گۆڤاری رامان.ژ(322).

مدرس، عبدالکریم "مەلا عەبدول کەریمی مودەریس"(١٣٨٩)، دیوانی مەولەوی، انتشارات کردستان.

مەولەوی،(١٩٨٨)، عەقیدەی مەرزیە، مەلا عبدالکریمی مودەریس / لێکۆڵینەوەو لێکدانەوەی، پێداچوونەوەی/ فاتیح عەبدول کەریم.

ئیبراهیمی، محمد صالحی،(٢٠٠٠)، میرەجانی مەولەوی، سلێمانی، بەرێوەبەرایەتی گشتی چاپ و بڵاوکردنەوە / زنجیرەی (٣٤) ی وەزارەتی رۆشنبیری، کودستان.

ابن عربی، ابی بکر محی الدین بن محمد بن علی بن محمد بن احمد بن عبدالله الحاتمی، (٢٠١١)، الفتوحات المکیة، ضبطه وصححه و وضع فهارسه احمد شمس الدین، الجزء الثانی، دارالکتب العلمیه، بیروت، لبنان.

ابن عربی، ابی بکر محی الدین، (١٩٦٩)، الکتاب التذکاری، دار الکتاب العربی للطباعه والنشر، القاهرة.

ابن منظور، (١٩٨٤)، فهارس لسان العرب، اعداد عبدالله علی کبیر، دار المعرف القاهرة.

امال، ضیاف،(٢٠١٧)، الاسس الفلسفي للدین عند ولیام جیمس،رسالة ماجستیر، جامعه محمد بوضیاف –المسیله/کلیه علوم الانسانیة والاجتماعیة /قسم الفلسفه، جزائر.

الجیلي،عبد الکریم، (٢٠١٩)، الشرح الشامل لکتاب الانسان الکامل فی معرفه الاواخر والاوائل /مع رساله کشف وبیان عن الاسرار الادیان فی کتاب الانسان الکامل و کمال الانسان للشیخ محمد عبد.

الحکیم، سعاد،د.، (١٩٨١)، المعجم الصوفی الحکمه فی حدود الکلمه، بیروت

خمیني، امام،(١٣٧٢)، مصباح الهدایه من الخلافه والولایه، مقدمه : استاذ السید جلال الدین اشتیانی، مؤسسه تنظیم و نشراثار امام خمینی چاپ اول، زمستان .

الدمشقي، (١٩٩٩)، اسماعیل بن عمر بن کثیر القرشی الدمشقی، تفسیر القران العظیم، تحقیق : سامی بن محمد السلامه، دارطیبة.

الریشهیري،(٢٠٢١)، محمد،کیمیاء المحبه، مؤسسه البلاغ المبین، المکتبة الشاملة.

السهروردي،(٢٠٠٠)، عوارف المعارف، تحقیق: الامام الدکتور عبدالحلیم محمود و الدکتورو محمد بن الشریف، دار المعارف، القاهره، ج.م.ع.

العفیفی، ابوعلاء،(٢٠٢٣)، فصوص الحکم والتعلیقات علیه، ابن عربی، ابی بکر محی الدین، دار الکتاب العربی، بیروت، لبنان.

الغزالي،الامام،(٢٠٠٩) ، مشکاه الانوار ومصفاه الاسرار، شرح دراسه تحقیق /الشیخ عبدالعزیزعزالدین السیروان، عالم الکتب بیروت، الطبعه الاولی.

فیروز ابادي، العلامه مجدالدین محمد بن یعقوب الفیروز ابادي الشیرازي، قاموس المحیط، جزء/٣، المطبعه الامیریة، الهیئة المصریة العامة للکتاب.

م.روزنتال، ب. یودین، الموسوعة الفلسفیة / مجموعة من العلماء والاکادیمین السوفیاتین، ترجمة سمیر کرم، دار الطلیعة للطباعة والنشر، بیروت.

مبادیء علم العرفان،(٢٠١٤)،مرکز نون للتالیف والترجمة، جمعیة المعارف الاسلامیة الثقافیة، الطبعه الاولی.

المطهری، ا.،(٢٠١١)، مرتضی، الفلسفه، ترجمة /حسن علی الهاشمي، ط/٢،دار الولاءللطباعه والنشر، بیروت، لبنان.

ناصر، (٢٠١٨)، فادی،د.، فلسفة العرفان النظري / دراسه تحلیله فی اصول العلم ومنهجه المعرفی، الطبعة الاولی، دار الولاء للطباعة والنشر، بیروت، لبنان.

نور الدین، السید عباس، (٢٠١٤)، الله فی العرفان / المنهج العرفانی و دوره فی معرفة الله، مرکز باء للدراسات، مکتبة مؤمن قریش، ط/١، بیت الکاتب للطباعه والنشر، بیروت.

وژینبوکس.٢٠١٦-٢٠٢٤، دیوانی پیرەمێرد، نیگا و سروشت و جوانی،books.vejin.net.

https://fac.umc.edu.dz/fll/images/cours_arabe_

احمد عمارة، مفهوم الکارما و علاقته بالدین الاسلامی https://www.youtube.com/watch?v=jXQSHFrJaQ8&t=5s

احمد عمارة، ٢٠١٩ . الطاقه العلاجیة .

المعانی/العرفان.https://www.almaany.com/

مصطفی محمود، النفس والروح و الجسد/الجسم الاثیري، یوتیوب .

https://www.youtube.com/watch?v=Ehf3hxx2IQo

شفیق الجرادي،(٢٠١٩)، الدرس الاول من سلسله اخلاقیات السیر والسوك العرفانی .

https://www.youtube.com/watch?v=Y0R6mvFJ_Ac

شفیق الجرادی،(٢٠١٩)، الدرس الثاني من سلسله اخلاقیات السیر والسلوك العرفاني .

منیر الجبار(٢٠١١) العرفان هو الطریق الی الله، موقع المنیر٢٠١١/٨/٧، https://almoneer.org/?act=artc&id=922

AbdulMajed, Ala Dara, (2023), Material and Spiritual Structural Summit in Sami Awdal's Poem "My Heart", International Journal of Kurdish Studies, Vol.9/2 (August 2023).